

Mediterrán és Balkán Fórum

KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

XVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

ISSN 1788-8026

KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által útjára indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közel-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérelmzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenti meg.

Tartalom:

Köszöntő.....	1
Kréta szerepe a brit katonai stratégiában.....	2
Az Ábrahám-megállapodás és a 2023-as Hamász– Izrael háború hatása Izrael és Törökország kapcsolataira.....	15
A Mohácsi-sziget természeti környezetének toponímiai vizsgálata a 20. század közepéig.....	30

Főszerkesztő:

Dr. Reményi Péter

Főszerkesztő-helyettes:

Dr. Kitanics Máté

Dr. Zagyi Nándor

Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/503-600

Fax: 72/501-531

Web: <http://www.mbforum.hu>

ISSN 1788-8026

Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Békési László, Dr. Eyüp Artvinli

Dr. Csüllög Gábor, Dr. Gábli Cecília,

Dr. Melek Çolak, †Dr. Hóvári János, Dr. Carlos
Flores Juberías,

Dr. Juhász József, Dr. Kalmár Zoltán,

Dr. Kocsis Károly,

Dr. Jaime Nicolas Muniz,

Dr. Pap Norbert (elnök), Dr. M. Császár Zsuzsa

Dr. N. Rózsa Erzsébet,

Dr. Dejan Šabić, Dr. Kókai Sándor,

Dr. Siposné Kecskeméthy Klára,

Dr. Edita Stojic-Karanovic,

Dr. Szilágyi István, Dr. Tonk Márton,

Dr. Végh Andor, Dr. Yamamoto Akiyo

Lapszerkesztő:

Sümeghy Dávid

Olvasószerkesztő:

Ambrus Andrea, Simon Bertalan, Sümeghy Dávid,
Szabó Róbert

Felelős kiadó:

PannonCastrum Kft.

Dr. Pap Norbert

7635 Pécs, Csóka dűl

Kréta szerepe a brit katonai stratégiában, 1939–1941

Réti Balázs¹

1. Abstract

In the study I am trying to write about the period between 1939 and 1941 and how the island of Crete got into the focus of the British Mediterranean strategy. Crete was particularly important to Britain because close to the island's southern coast was a shipping route to India via Gibraltar, Malta and Suez. Since 1869, the Suez route, which was also seen as the 'artery' of the British Empire, had been a key element in British strategic thinking. During the 1935-1936 Ethiopian crisis, the Italian threat led to the British Mediterranean Fleet being diverted from Malta to Alexandria. The control of the island's ports and airfields was also crucial to the more effective defence of this Egyptian port.

Britain took advantage of the Italian-Greek war that broke out in October 1940 to occupy the island and establish an outpost naval base in the Souda Bay. For the next six months the new base successfully supported the British Mediterranean Fleet's operations. Following the defeat in Greece, the British leadership made great sacrifices to retain the strategically important island. In May 1941, German airborne troops fought hard to overwhelm the garrison, which was struggling without air support. The defence of the island probably contributed to a substantial change in German war plans. Hitler had originally planned to attack the Soviet Union on 15 May 1941. He lost time by eliminating the British presence in Greece and Crete and was therefore forced to postpone the launch of Operation Barbarossa until 22 June. This delay proved fatal for the 1941 campaign in the East and may have played a role in the German failure at Moscow. The deployment of the Commonwealth forces in Greece and the stubborn defence of Crete thus had an influence on the outcome of World War II.

Keywords: Crete, British Mediterranean strategy, Greece in World War II, British-Italian naval battles

2. Bevezetés

Kréta modern kori történetének legismertebb fejezete az 1941 májusában végrehajtott német Merkur-hadművelet, amely során a Luftwaffe elkeseredett harcban elfoglalta a Brit Nemzetközösség csapatai által védett szigetet. Az ütközet viszonylag sokat tárgyalt epizód a

¹ Történész, kutatótanár, Lovassy László Gimnázium, Veszprém, e-mail: reb@mail.lovassy.hu/

második világháború történetében, a csatáról szóló angol nyelvű szakirodalom meglehetősen tekintélyes (Bliss, 2006; Stubbs, 2017; Kavanaugh, 2006; Spencer, 2008; Saunders, 2007; Thomas, 2003). Hazánkban is megjelent számos angol nyelvről fordított munka az összecsapásról, illetve magyar szerzők tollából is születtek népszerűsítő írások (Forty, 2002; Beavor, 2007; Zsig, 2014; Földi, 2001). Tanulmányomban a krétai csatát közvetlenül megelőző, 1939 és 1941 közötti időszakot igyekszem bemutatni, vagyis azt, hogy miként került a sziget rövid időre a brit mediterrán stratégia fókuszába.

3. Kréta a második világháború előtt

Az Égei- és a Földközi-tenger találkozásánál fekvő Kréta 8336 km² kiterjedésével és 260 km-es hosszával Görögország legnagyobb szigete. Túlnyomóan hegyvidék borítja, legmagasabb pontja a Pszilorítisz (2456 m). Kréta északi része a legősibb időktől fogva sűrűn lakott, ma is itt találhatók a nagyobb városok és kikötők, mások mellett a sziget fővárosa, Iraklion, valamint nyugaton Hania és Rethimnon. Az északi parton helyezkedik el a legnagyobb természetes kikötőhely, a Szuda-öböl, amely a levantei térség egyik legjobb fekvésű, az északi szelektől is jól védett horgonyzóhelye. A déli part nehezen megközelíthető, itt csak kisebb települések alakultak ki, megfelelő kikötő nélkül. A Görögországhoz csatolás után négy megyére (nomosz) osztották fel, ezek: Iraklion, Hania, Rethimnon és Laszithi. A második világháború előtti utolsó, 1940 októberében tartott népszámlálás szerint Kréta lakossága 442339 fő volt.²

A kopár és száraz sziget az ókortól kezdve nagy stratégiai jelentőséggel bír, mivel a Mediterráneum keleti medencéjében elhaladó ősi tengeri kereskedelmi utak csomópontjában helyezkedik el. 1204 után több mint négyszáz évig a Velencei Köztársaság legfontosabb keleti birtoka volt Kandiai Királyság (Regno di Candia) néven. Az oszmánok egy rendkívül véres, negyed évszázadon át tartó háború végén, 1669-re tudták csak elfoglalni. Kandia (ma Iraklion) két évtizedes ostroma és hősies velencei védelme az egész korabeli keresztény Európa figyelmét felkeltette (Eickhoff, 2010). A főváros és a sziget 1669 után török vilajetté vált, és hosszú időn át az Oszmán Birodalom elfeledett és elmaradott részeként vegetált.

Az 1821-től kezdődő, sűrűn ismétlődő és 1897-ig tartó görög felkelések, valamint a nyomukban járó török megtorlások egyre jobban felkeltették a térségben érintett nagyhatalmak figyelmét; a krétai helyzet a keleti kérdés fontos elemét képezte (Kallivretakis, 2006). Különösen igaz ez Mohamed Ali (1769–1849) rövid ideig tartó (1831–1841) egyiptomi uralmától kezdődően. A krétai keresztény és muszlim lakosság közötti folyamatos összetűzések 1897-ben érték el csúcspontjukat, amikor nemzetközi haderőnek kellett beavatkozni a vérengzések megállítása érdekében. Az atrocitások felkeltették a brit közvélemény figyelmét, Anglia a többi nagyhatalommal együtt csapatokat küldött a felekezeti erőszaktól sújtott szigetre (Maravelakis, 2018). E „békefenntartó” akcióban 1897 és 1898 között az Osztrák-Magyar Monarchia is aktív szerepet vállalt, először a *Kaiserin und Königin Maria Theresia* cirkáló és a *Sebenico* romboló érkezett a térségbe,

² A krétai megyék lélekszáma 1940-ben a következő volt: Iraklion: 168717, Laszithi: 72352, Rethimnon: 74638, Hania: 126632 (Population, 1946: 10–12).

majd Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Oroszország és Németország tengerészgyalogos alakulatokat tett partra. A Monarchia hétszáz fős szárazföldi kontingensét a közös 87. gyalogezredének trieszti zászlóalja alkotta (Kiss, 2011). 1898 márciusától Kréta az Oszmán Birodalom autonóm tartományává vált, a török csapatok ugyanebben az évben távoztak. Ausztria-Magyarország 1898-ban kivonult ugyan, de a többi hatalom fenntartotta katonai jelenlétét a szigeten egészen 1909-ig, a brit haditengerészet pedig 1913-ig. Kréta 1908-ban kinyilvánította a függetlenségét, amelyet a nagyhatalmak egy ideig nem ismertek el, majd az első balkáni háborút lezáró békével, 1913. május 30-án lett hivatalosan is a görög állam része.

Az első világháborúban Nagy-Britannia és az antant államok hadihajói gyakran használták a Szuda-öblöt, 1917-ig a görög kormány akarata ellenére is. A németbarát I. Konstantin (1868–1923) királlyal szemben a krétai születésű Elefthériosz Venizéosz (1864–1936) az antant melletti hadbalépést követelte. A sziget Venizéosz mellett állt, és egyfajta hátországát képezte a britekkel szimpatizáló politikusnak, aki támogatta az antant erők katonai jelenlétét a szigeten (Seligman, 1920). 1916 elején a növekvő tengeralattjáró-veszély miatt az antant hatalmak járőrkerületekre osztották fel a Földközi-tenger medencéjét. A Balkánt övező vízterületeket felosztották egymás között: Olaszország az Adriai-tengert, Franciaország a Jón-tengert és az Attikától délre húzódó területet, míg Nagy-Britannia az Égei-tenger többi részét és a Kréta körüli vizeket kapta meg őrzésként. A német és osztrák-magyar tengeralattjárók elleni harc segítésére angol haditengerészeti támaszpont épült ki a Szuda-öbölnél (Dittmar & Colledge, 1972). Ekkor azonban még nem építették ki modern haditengerészeti bázissá, mindössze horgonyzóhelyként alkalmazták.

Az első világháborút követően távoztak a britek, és a sziget helyőrségét a helyi toborzású 5. görög hadosztály alkotta. A kis-ázsiai katasztrófát követően a kizárólag krétaiakból álló hadosztályt 1924-ben telepítették vissza szigetre. Főhadiszállása Hánia lett, itt állomásozott a 14. gyalogezred, míg Iraklionban a 43., Rethimnonban pedig a 44. gyalogezred (Yamboulaki, 2015). A britek 1940-es megérkezéséig ezek az alakulatok látták el a sziget védelmét.

A görög-török háború 1922-es befejezése után egészen 1935-ig viszonylag nyugalmasnak volt nevezhető a Földközi-tenger keleti medencéje. E békés időszakban Kréta szerepének jelentőségét brit szempontból növelte, hogy az Imperial Airways Közép-Keletre és Indiába tartó hidroplán járatai 1929-től állomásként használták a Szuda-öblöt (Salt, 1930). Az olasz-angol baráti viszony azonban az 1935–1936-os etiópiai háborúban megromlott, a kibontakozó háborús feszültség nyomán ismételten felértékelődött a sziget stratégiai jelentősége. London számára azért volt kiemelkedően fontos, mert Kréta déli partjai mellett helyezkedett el az a hajózási út, amely Gibraltáron, Máltán és Szuezen keresztül Indiába vezetett. Az angol stratégiai gondolkodásban 1869 óta kiemelt szerepet kapott ez a szuezi út, amelyet a Brit Birodalom „artériájának” is tekintettek. Az 1935–1936-os válság során az olasz fenyegetés hatására a brit földközi tengeri flottát a Szicíliahoz túl közel fekvő Máltáról Alexandriába vezényelték. Az egyiptomi kikötő hatékonyabb védelme szempontjából is kulcsfontosságú volt a sziget kikötőinek és repülőtereinek ellenőrzése. Előnyt jelentett még, hogy Krétáról sakkban lehetett tartani a Dodekanész-szigeteken lévő olasz haderőt, és el lehetett vágni a Rodoszra és Léroszra tartó olasz utánpótlási vonalakat. Egy háború esetén Görögország utánpótlással történő ellátásához szintén nélkülözhetetlen volt a sziget

használata, emellett innen lehetett ellenőrizni az Égei-tengeren át a török tengersizorsokhoz vezető hajózási útvonalat is.

Mussolini afrikai agresszív fellépése hatására a Mediterráneumban kibontakozó háborús feszültség Athént is fenyegette, ezért London részéről felmerült egy mobil haditengerészeti támaszpont esetleges Görögországba telepítésének a lehetősége (Roskill, 1976). A brit haditengerészeti vezérkar már 1931-ben tervet dolgozott ki egy, az anyaországból 48 óra alatt elszállítható, és a megfelelő helyszínen egy hónapon belül védett kikötővé alakítható flottabázisról. A Mobile Naval Defence Base Organisation (MNDBO) elnevezésű mobil támaszpont leendő helyének eredetileg a Peloponnészosz partjainál lévő Navarinót jelölték ki, de szóba került a Szuda-öböl neve is. Az összeszerelhető mólókat, tengeralattjáró-biztos védőhálókat, és a támaszpont egyéb felszereléseit szállító teherhajók 1935. augusztus végén indultak el Nagy-Britanniából Máltára, majd szeptember 26-án érkeztek Alexandriába. Mivel a fegyveres konfliktus végül nem terjedt ki a Földközi-tengerre, ezért a mobil bázis elemeit nem szállították át Görögországba, hanem Alexandria kikötői berendezéseinek kiegészítésére használták fel (Roskill, 1976).

1935 decemberében a brit vezérkar egy esetlegesen Olaszországgal vívott háború során Kréta védelmének kiemelt szerepet szánt, e téren kívánatosnak tartották a haditengerészeti és légi együttműködést a görögökkel. 1936 februárjában és márciusában a két vezérkar között ténylegesen megtörténtek a konzultációk, és Athén nyitott volt a katonai együttműködésre. A tárgyalások során Görögország biztosította Londont, hogy egy Itáliával vívott háború esetén az angolok használhatják a sziget kikötőit és repülőtereit (Gibbs, 1976). Az együttműködés ezzel tulajdonképpen le is zárult, mivel 1936 tavaszán véget ért az afrikai háború, Nagy-Britannia figyelme pedig a Rajna-vidék remilitarizálása miatt Németországra irányult.

Az etiópiai háborút követően London igyekezett a baráti viszonyt fenntartani Görögországgal. Ennek keretében az angol flotta 1936 nyarán nagy hadgyakorlatokat tartott a görög partok mentén, a hadihajók emellett udvariassági látogatásokat tettek a nagyobb kikötőkben. Növelte Nagy-Britannia népszerűségét VIII. Edward (1894–1972) korfui és athéni látogatása. Az 1938-as csehszlovákiai válság nyomán Görögország ismét kinyilvánította, hogy Angliát tekinti fő szövetségésének. Az athéni magyar követ értesülései alapján az 1938. szeptemberi válság alatt a görög kormány felajánlott öt kikötőt (Volosz, Mudrosz, Meszara, Navarino, Porto Lagosz) a brit flotta számára.³

Németország 1939. márciusi prágai bevonulását követően ismételten megnőtt a háborús feszültség a mediterrán térségben. Ezt jelezte, hogy március végén az Athénbe akkreditált török attasé értesülései szerint a görög kormány beleegyezett, hogy háború esetén az angolok egész Kréta szigetét hadibázisként felhasználhassák.⁴ Nem sokkal ezután, 1939. április 7-én Albánia olasz megszállásával Görögország biztonsága alapjaiban rendült meg. A brit földközi-tengeri flottát azonnal készenlétségbe helyezték, a térségben kibontakozó háborús feszültség hatására az athéni magyar királyi követség vezetője arról informálta tévesen Budapestet, hogy Kréta kikötőibe angol

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, MNL OL, K 63, 12. csomó, 1938-2/20-3660. "Görögország semlegessége. Német felfogás." Athén, 1938. október 8. Rudnay Lajos athéni magyar követ bizalmas jelentése.

⁴ MNL OL, K 74, 8. csomó, 1939-5619. 12. számú számjeltávirat. Athén, 1939. március 29. Rudnay követ számjeltávirata.

hadihajók futottak be.⁵ Albánia olasz anektálása után Joannisz Metaxasz (1871–1941) miniszterelnök és a görög közvélemény joggal érezhette úgy, hogy Mussolini balkáni terjeszkedése a hellén állam területi integritását fenyegeti.⁶ A kibontakozó válság nyomán Nagy-Britannia és Franciaország 1939. április 13-án biztonsági garanciát adott Athén (és Bukarest) számára egy lehetséges olasz támadás esetére (Halmosy, 1983).

Az angol-görög kapcsolatok a garancia megadása után még szorosabbá váltak. London mindent elkövetett, hogy egy esetleges olasz háborúban Athén a britek oldalán lépjen hadba. Ezt a célt szolgálta az angol tőke fokozódó behatolása, illetve a görög hadsereg szükségleteire és a kereskedelmi hajópark felújítására szánt kétmillió font értékű áruhitel.⁷ Az angol-görög együttműködés keretében 1939 nyarán a brit földközi-tengeri flotta udvariassági látogatásokat tett a görög kikötőkben. Kihasználva az alkalmat, Andrew Browne Cunningham (1883–1963) admirális, a flotta parancsnoka saját szolgálati jachtját, az *Aberdeen* küldte Kréta kikötőinek felderítésére. Az *Aberdeen* tisztjei alaposan feltérképezték a horgonyzóhelyeket, elsősorban a Szuda-öblöt, és megvizsgálták, hogy mennyire alkalmas brit tankhajók fogadására egy Itáliával vívott háború esetén. Az ekkor szerzett információk 1940 őszén váltak igazán hasznossá a földközi-tengeri flotta vezérkara számára, amikor ténylegesen megkezdődött az öböl flottabázissá alakítása (Cunningham, 1951).

4. A görög semlegesség időszaka

A világháború 1939. szeptemberi kitörése Olaszország semleges álláspontja miatt egyelőre nem hozta el a fegyveres konfliktust a mediterrán térségbe. 1940 tavaszáig viszonylag nyugodt maradt az angol-olasz viszony, bár a britek által alkalmazott szigorú németellenes blokárintézkedések időnként súrlódásokhoz vezettek. 1940 tavaszán a németek skandináviai, majd nyugati offenzívájának hatására terelődött ismét a figyelem Itáliára. 1940. április 12-én Mussolini mozgósította a hadiflottát, és egyre világosabban látszott, hogy hamarosan felhagy a fegyveres semlegesség álláspontjával. Ebben a feszült helyzetben a francia és a brit vezérkar tárgyalásokat kezdett a Görögország olasz inváziója esetén alkalmazandó ellenlépésekről (Miller, 1997). Kréta e megbeszéléseken központi szerepet kapott, a franciák felvetették, hogy Görögország megsegítésére jelentős szárazföldi erőket vetnének be. Május folyamán megegyeztek abban, hogy olasz támadás esetén 24–30 órán belül a britek, 50 órán belül a franciák csapatokat küldenek Krétára. E hadművelet előkészítéseként négy francia cirkáló hajózott át Alexandriából Bejrútba, hogy a Szíriában lévő francia csapatokat szükség esetén átszállítsa a szigetre. A várható olasz belépés veszélye miatt a brit háborús kabinet és a vezérkar négy nappal a német támadás megindulása után, már 1940. május 14-én foglalkozott Kréta esetleges megszállásával és ennek előnyeivel. A Szuda-

⁵ MNL OL, K74, 8. csomó, 1939-5685. 17. számú számjeltávirat. Athén, 1939. április 8. Rudnay számjeltávirata.

⁶ MNL OL, K 63, 13. csomó, 1939-2/20-2297. "Olaszország bevonulása Albániába. Hatás Görögországban, a görög-török barátságra, a görög-angol viszonyra és a Balkán-paktum államokra. Garancia." Athén, 1939. április 14. Rudnay követ jelentése.

⁷ MNL OL, K 63, 13. csomó, 1939-2/20-62. "Angol kölcsön Görögországnak." Athén, 1939. július 22. Bogdán Iván ideiglenes ügyvivő jelentése.

öböl szabad használatát a Royal Navy cirkálóinak és rombolóinak üzemanyagellátása szempontjából kiemelkedően fontosnak tartották.⁸

A nyugati szövetségesek az 1940. június 10-én bejelentett olasz hadüzenet után a kidolgozott tervek ellenére sem tettek lépéseket Kréta elfoglalására. A váratlan francia összeomlás meggátolta, hogy az eredetileg francia szárazföldi erőkkel tervezett okkupációt kivitelezék. A magára maradt Nagy-Britanniának 1940 nyarán nem voltak felesleges tartalékai a mediterrán térségben.⁹ A brit földközi-tengeri flotta ismét áttelepült Alexandriába, Cunningham tengernagy innen küldte ki hadihajóit a Dodekanészosz-szigetek utánpótlási vonalainak elvágására. 1940 júniusától a Kréta körüli vizek hadszíntérré váltak, és nem véletlen, hogy itt következett be a földközi-tengeri háború egyik első összecsapása a sziget északnyugati csücskénél. 1940. július 19-én a Spada-foknál találkozott két olasz könnyűcirkáló az Égei-tengerre kiküldött ausztrál *Sydney* cirkálóval és öt brit rombolóval. Az erősítésként Líbiából Léroszra küldött olasz hadihajók alulmaradtak az ütközetben, a *Bartolomeo Colleoni* elsüllyedt, a *Giovanni delle Bande Nere* pedig kénytelen volt visszatérni Bengáziba (Roskill, 1966).

E korai kudarc hatására az Égei-tengeren megnehezült az olasz felszíni hadihajók forgalma a Dodekanészosz irányába, a brit fölényt látva a Regia Marina vezetése elsősorban tengeralattjárókat küldött ki a léroszi támaszponttól a Krétát övező vizekre (Rohwer & Hummelchen, 1972). E fenyegetéssel szemben Cunningham cirkálókat és rombolókat vetett be, de már ekkor látszott, hogy az Égei-tengeren hatékonyan fellépni csak e könnyű erők megfelelő üzemanyagellátása után lehet. Jobb lehetőséget nem találva, a hadihajók olajutánpótlását a görög felségvizeken, tankerek segítségével oldották meg (Cunningham, 1951). Ezzel viszont megsértették a görög semlegességet, később ürügyet szolgáltatva Mussolini számára Görögország megtámadására. Világossá vált, hogy a tengeri háború hatékony folytatásához szükség van egy állandó, jól védhető támaszpontra az égei térségben, ebből a szempontból a krétai Szuda-öböl tűnt a legjobb megoldásnak.

5. A sziget brit megszállása

Mussolini 1940. október 28-án hadat üzent Görögországnak, ezzel megoldódott az Admirális dilemmája az üzemanyagellátást illetően. Jellemző, hogy a britek annyira számoltak ezzel az olasz lépéssel, hogy már a következő napon elindult egy erős flottakötelék (négy csatahajó, két repülőgéphordozó, négy cirkáló, számos romboló) Alexandriából Kréta irányába. Két nap múlva az első brit egységek partra szálltak a Szuda-öbölben, és elkezdődött az előretolt támaszpont kialakítása. Felállították a „Creforce” nevű alakulatot, amely túlnyomórészt a korábban Palesztinában állomásozó 14. gyalogdandárból állt, parancsnoka O. H. Tidbury (1888–1961) dandártábornok lett.¹⁰ A flottabázis állandó védelmére ide rendelték a *Terror* monitort, és Máltáról számos

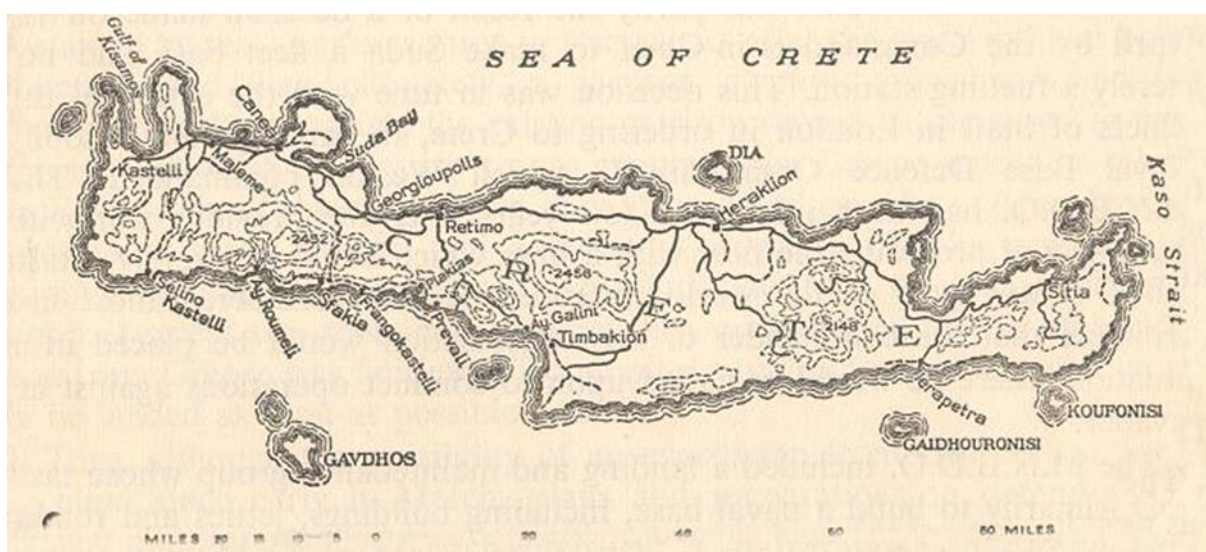
⁸ Mivel Albánia 1939 áprilisa óta olasz megszállás alatt állt, Mussolini új balkáni hídfőállása potenciális kiindulási hely lehetett egy Görögország elleni agresszióhoz (Cunningham, 1951).

⁹ 1940 nyarán a Brit Birodalom összesen 55000 katonával és 300 elavult repülőgéppel rendelkezett a Közel-Keleten, miközben Olaszország 415000 katonát és 2700 repülőgépet tudott felsorakoztatni a térségben (Higham, 2012).

¹⁰ A „Creforce” 1940 novemberében két zászlóaljából, egy parti tüzérezredből, egy könnyű légvédelmi ezredből, valamint egyéb műszaki és hírközlő alakulatokból állt. Amikor 1940. november 13-án Archibald Wavell (1883–1950) tábornok, a közel-keleti brit haderők főparancsnoka meglátogatta a helyőrséget, összesen 8 nehéz és 12 légvédelmi

légvédelmi üteget telepítettek a környező hegyoldalakra. Az öböl bejáratánál lévő kis szigetenél tengeralattjárók elleni hálókat feszítettek ki, ettől öt km-re nyugatra pedig egy torpedók elleni háló védte a belső horgonyzóhelyet (1–2. ábra). A sziget két fő repülőterét, a Szudához közeli Malemét, és a főváros melletti iraklionit légvédelemmel látták el, valamint Rethimnon mellett kialakítottak egy harmadik leszállópályát is. A Királyi Légierő ettől kezdve rendszeresen használta e három helyszínt, de a kevés rendelkezésre álló légi századot a szárazföldre telepítették, hogy hatékonyabban tudják segíteni az Albániában küzdő görög hadsereget (D'Albiac, 1947).

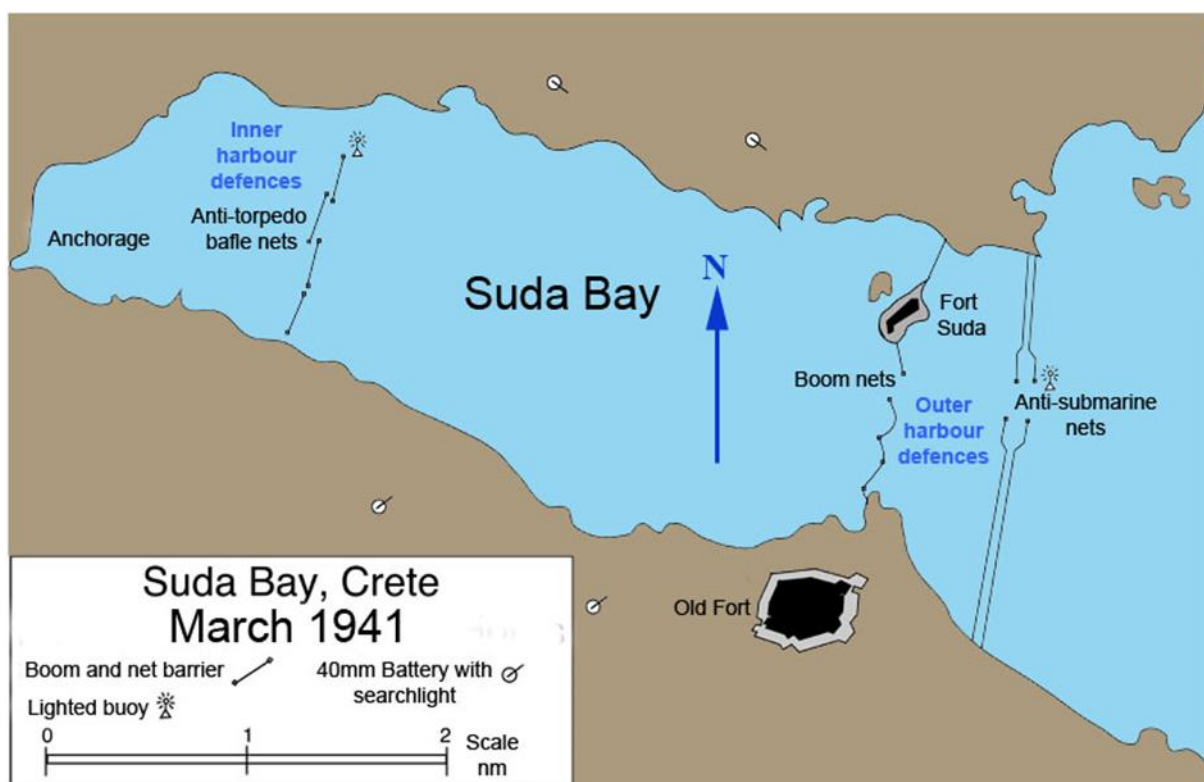
A kis létszámú brit helyőrséget kezdetben kiegészítette a görög hadsereg 5. hadosztálya, amelyet az olasz támadás után hadi létszámra töltöttek fel. November 6-ra a mozgósított egység már 22500 főből állt, így jóval meghaladta a brit alakulatok méretét. Metaxasz kérésére azonban november 16-a és 25-e között a hadosztály több mint 19200 katonáját áthajózták a szárazföldre, hogy az albán fronton harcoljon. A maradék néhány ezer rosszul felszerelt katona és az 500 fős csendőrség képviselte a görög fegyveres erőket a következő áprilisig (Mehtidis, é. n.). A görög-olasz háború előrehaladtával az albániai fronton fogságba esett olaszok nagy részét Krétára szállították. A következő tavaszra már mintegy 15000 főre duzzadt hadifogolytömeg ellátása és őrzése további terhet jelentett a brit és görög hatóságok számára (Cunningham, 1951).

1. ábra: Kréta térképe

Forrás: <https://www.awm.gov.au/articles/atwar/crete>

üteg állomásozott a szigeten. November 7-re körülbelül 7000 brit katona tartózkodott a szigeten, a létszám nagyjából változatlan maradt a görögországi evakuáció időpontjáig (Forty, 2002).

2. ábra: A Szuda-öböl térképe az 1941. márciusi állapot szerint

Forrás: <https://indicatorloops.com/sudabay.htm>

Összességében a britek elsősorban a Szuda-öbölre koncentráltak, a Royal Navy igényeit szem előtt tartva e támaszpont kapott valóban korszerűnek nevezhető védelmet. Az erőforrások szűkösége miatt szóba sem jött nagyobb helyőrség állomásoztatása a szigeten, ahogy a rendelkezésre álló légi egységeket is a szárazföldre irányították. Megállapítható, hogy 1940 novembere után az említett horgonyzóhelyet leszámítva elhanyagolták a sziget védelmét, sem a többi kikötőt, sem a rendkívül rossz úthálózatot nem fejlesztették megfelelően. Winston Churchill egy „második Scapa Flow”-t akart kialakítani a Szuda-öbölben, ugyanakkor a flottabázis a megfelelő méretű szárazföldi és légi alkulatok nélkül nagyon sérülékeny volt (Churchill, 1950). A hiányosságok ellenére a Szuda-öblöt tulajdonképpen a britek építették ki modern támaszponttá, és ez olyan jól sikerült, hogy a második világháború után nem csak a görög haditengerészet, hanem az amerikai hatodik flotta is gyakran használta a horgonyzóhelyet.

A sziget gyors brit megszállását szinte azonnal követte a Királyi Haditengerészet légicsapása a tarantói olasz flottabázis ellen. Az 1940. november 11-én repülőgép-hordozóról végrehajtott támadás kiiktatta az olasz csatahajók felét, és meggátolta a Regia Marina minden további fellépését a Krétára tartó konvojok ellen (Cunningham, 1947a). A krétai támaszpont a következő fél évben nagy segítséget nyújtott az Egyiptomból Görögországba tartó brit konvojoknak, birtoklása révén a Royal Navy hatékonyabb támadásokat indíthatott az albániai olasz szállítási útvonalak ellen.

A brit haderő görögországi jelenléte lényegesen javította Anglia stratégiai helyzetét a mediterrán térségben, ugyanakkor a náci Németország aggodalommal figyelte az olasz hadsereg kudarcait az albán fronton, értetlenül szemlélte a tekintélyes méretű és viszonylag modern Regia Marina passzivitását. Leginkább azonban a Királyi Légierő megjelenése zavarta Hitlert, aki a

Wehrmacht üzemanyagellátásához nélkülözhetetlen román olajmezőket féltette. A Maleme-Ploiești távolság valamivel több, mint 1000 km-t tett ki, a Bristol Blenheim bombázógépek hatótávolsága tehát lehetővé tette a szigetről indított közvetlen támadást.¹¹ Kétségtelen, hogy ezzel a lehetőséggel is számolt a német hadvezetőség, amikor a Luftwaffe X. légihadtestjét Szicíliaba és a Dodekanészosz-szigetekre telepítette 1940 decemberében.

Az olaszok is tisztában voltak Kréta jelentőségével, nem meglepő, hogy már 1940. november 1-jén légitámadást indítottak a szudai horgonyzóhely ellen. Ettől kezdve szinte folyamatosan bombázták az itt állomásozó hajókat, viszonylag kis hatékonysággal. Legnagyobb sikerüket 1940 decemberében érték el, amikor a *Glasgow* cirkálót két olasz torpedóvető gép súlyosan megrongálta (Rohwer-Hummelchen, 1972). A római hadvezetőséget aggasztotta a szudai bázis, ezért látva légi támadásai sikertelenségét, egy merész akcióval igyekeztek megbénítani a támaszpontot. 1941. március 26-án robbanószerrel megrakott motorcsónakok hatoltak be az öbölbe, és elsüllyesztették a *Pericles* tartályhajót, és olyan súlyosan megrongálták a *York* nehézcirkálót, hogy partra kellett futtatni.¹²

1941 januárjában meghalt Metaxasz, utódja Alexandrosz Korizisz (1885–1941) február 8-án hivatalosan is kérte egy jelentősebb brit haderő kiküldését a szárazföldre. Az Athénban zajló vezérkari tárgyalások során döntés született egy expedíciós hadsereg, valamint 20 repülőszázad átszállításáról. 1941 márciusában a Lustre-hadművelet keretében összesen mintegy 58000 brit, ausztrál és új-zélandi katona érkezett a görög szárazföldre (Cunningham, 1948a). A szinte veszteség nélküli csapatszállításokban nagy szerep jutott a krétai flottabázisnak, illetve a malemei repülőtérről felszálló brit légierőnek. A siker fontos eleme volt a brit flotta Matapan-hegyfoknál aratott látványos győzelme. Az olasz haditengerészet 1941. március 26-28-án erőfeszítést tett a Lustre-konvojok megsemmisítésére Kréta partjainál. A kialakuló légi-tengeri csatában sikerült megrongálni az olasz flotta büszkeségét, a *Vittorio Veneto* csatahajót és a *Pola* nehézcirkálót. A brit légi csapásokban a krétai Maleme repülőterén állomásozó Swordfish repülőgépek, valamint a Királyi Légierő görögországi bázisairól felszálló Blenheim bombázók is részt vettek. Az ezt követő éjszakai akcióban Cunningham admirális három nehézcirkálót és két rombolót süllyesztett el Krétától nyugatra (Cunningham, 1947b). Matapan igazi jelentősége abban állt, hogy olyan súlyos csapást mért az olasz flottára, hogy az nem mert beavatkozni az 1941 áprilisában lezajló görögországi kiűritési hadműveletekbe, majd távol tartotta magát a krétai csatától is.

5. A krétai brit támaszpont elvesztése

1941. április 6-án a német hadsereg megindította balkáni hadjáratát, amelyben néhány hét alatt lerohanta Jugoszláviát és Görögországot (Keegan, 2019). A Wehrmacht hatalmas szárazföldi és légi túlereje ellen nem sokat tudott tenni a döntően ausztrálokból és új-zélandiakból álló brit haderő. A nemzetközösségi csapatok parancsnoka, Maitland Wilson (1881–1964) tábornagy április 24-én

¹¹ 1941 februárjában Sztójai Döme berlini magyar követ felvetette Ernst Weizsäcker német külügyi államtitkárnak, hogy a Krétától alig 1100 kilométerre lévő olajforrások ellen brit légitámadás indulhat (Juhász, 1982).

¹² Ettől kezdve a mozgásképtelen *York* légvédelmi ágyú hozzájárultak a bázis védelméhez (Forty, 2002).

kénytelen volt elkezdni a szárazföld kiürítését, miután az Epiruszban állomásozó görög hadsereg letette a fegyvert. A Demon-hadművelet keretében hét nap alatt több mint 50000 főt hajóztak át Krétára és Egyiptomba, ugyanakkor 12000-en német fogságba estek. A bevetett brit expedíciós haderő mintegy 80%-a megmenekült, tekintve a tengelyhatalmak hatalmas légi fölényét, ez mindenképpen sikernek nevezhető (Réti, 2019).

A szárazföldön elszenvedett vereség ellenére Churchill nem akarta feladni a szigetet. Kréta mindig is fontos szerepet játszott az elképzeléseiben. Jellemző, hogy 1941. február 12-én azt írta a közel-keleti haderő parancsnokának, Archibald Wavell (1883–1950) tábornoknak, hogy függetlenül a görögországi helyzettől, Krétát minden áron tartani kell (Churchill, 1950). Ezt a célt szolgálták a miniszterelnök azon intézkedései, amelyekkel a görögországi evakuáció után igyekezett megerősíteni a sziget védelmét. A szárazföldről kivont haderőből 18850 fő tartósan Krétán maradt, e csapatok adták a véres krétai csatában a védelem gerincét. Mivel jelentős részük új-zélandi volt, ezért április 30-án az innen származó Bernard Freyberg (1889–1963) vezérőrnagyot nevezte ki a helyőrség parancsnokává. Május folyamán sikerült Churchillnek elérnie, hogy Wavell Egyiptomból átküldjön 6 gyalogsági és 15 könnyű harcokcsit a szigetre (Churchill, 1950). Az 1941 elején Haifa kikötőjébe érkezett Mobile Naval Base Defence Organization alakulatait eredetileg Churchill a szívügyének tartott Dodekanészosz elfoglalása után kívánta bevetni. A görögországi vereség hatására Rodosz helyett a Szuda-öbölbe irányították az egységet. A mobil bázis személyzetét nem sikerült a német támadásig teljesen feltölteni, az eredeti 5300 főből 2200 érkezett meg időben (Forty, 2002). A sziget helyőrségét a Merkúr-hadművelet kezdetére sikerült 42600 főre növelni, közülük 28600 fő származott a brit Nemzetközösségből, a többiek nagyon hiányosan felszerelt görög katonák voltak. A „Creforce” tekintélyesnek tűnő létszáma elfedte azt a tényt, hogy a csapatoknak alig volt nehéz fegyverzete, és a szárazföldről kivont katonák legtöbbször csak kézi fegyverekkel rendelkezett. A legnagyobb problémát az jelentette, hogy a birodalmi vezérkar képtelen volt megfelelő erejű légi támogatást telepíteni a szigetre. Május elején, a három repülőtéren elhelyezett brit légierő mindössze 6 Hurricane és 12 Gloster Gladiator vadászgépből, 12 Blenheim bombázóból, illetve a flotta légierő 6 elavult gépéből állt. A hatalmas túlerőben lévő Luftwaffe szünni nem akaró támadásainak hatására május 19-én az összes még megmaradt repülőgépet visszavonták Egyiptomba (Churchill, 1950).

A korlátlan német légi fölény végül megpecsételte Kréta sorsát. 1941. május 20-a és június 2-a között a Luftwaffe légideszant alakulatai kemény harcokban felmorzsolták a légi támogatás nélkül küzdő nemzetközösségi haderőt (Keegan, 2019; Cunningham, 1948b). Az 1941 áprilisában Athénból Haniába menekült II. György görög király (1890–1947) és miniszterelnöke, Emmanuil Cuderosz (1882–1956) a brit *Decoy* rombolón hagyta el a szigetet még a csata elején, május 22-én. Korai távozásuk Alexandriába nem bátorította a szigeten maradt görög csapatokat (Cunningham, 1948a). A sziget védelme és a brit-görög erők evakuációja során a Royal Navy rendkívül súlyos veszteségeket szenvedett el, de végül sikerült a helyőrségből 16500 főt Egyiptomba menekíteni, a többiek nagy része fogságba esett.¹⁵ A krétai csata volt a történelem első sikeres nagyszabású ejtőernyős hadművelete, bár olyan veszteségekkel, hogy Hitler többé nem járult hozzá hasonló

¹⁵ A brit földközi-tengeri flotta elvesztett 3 cirkálót, 6 rombolót, súlyosan megrongálódott 3 csatahajó, 2 cirkáló, 2 romboló, könnyebben megsérült 3 cirkáló, 6 romboló, és meghalt 2.000 tengerész (Cunningham, 1951).

méretű bevetéshez. Kréta német és olasz katonai megszállás alá került. 1944 őszén a sziget nagy része felszabadult ugyan, de a Szuda-öböl környéke és Nyugat-Kréta német helyőrsége csak 1945 májusában kapitulált a szövetségesek előtt.

A Görögország megtartásáért 1940–1941 során hozott nagy brit áldozatok utólagosan feleslegesnek tűnhetnek, sokak szerint hasznosabb lett volna Kréta megtartása helyett az észak-afrikai hadszíntérre koncentrálni a szűkös erőforrásokat. Ugyanakkor a görögországi brit beavatkozás és a sziget védelme kis részben valószínűleg hozzájárult a német háborús tervek lényeges módosításához. Hitler eredetileg a Szovjetunió megtámadását 1941. május 15-re tervezte; több történész szerint a balkáni és krétai angol jelenlét felszámolásával időt vesztett, és emiatt kénytelen volt a Barbarossa-hadművelet elindítását június 22-re halasztani (Shirer, 1960). A késedelemhez természetesen más tényezők is hozzájárultak, így a rendkívül csapadékos tél után kiáradó folyók, a felázott utak, a megfelelően gépesített alakulatok hiánya, a kevés használható repülőter, és egyéb logisztikai problémák (Beavor, 2012). Ez a késedelem az 1941-es keleti hadjárat szempontjából végzetesnek bizonyulhatott, és szerepet játszhatott a Moszkva alatti német kudarcban. A nemzetközösségi erők görögországi kiküldése, majd Kréta makacs védelme ilyen módon áttételesen befolyásolhatta az egész második világháború kimenetelét.

Irodalomjegyzék

- Beavor, A. (2007). *Kréta: A csata és az ellenállás*. Debrecen: Gold Book.
- Beavor, A. (2012). *The Second World War*. New York: Back Bay Books.
- Bliss, J. (2006). *The Fall of Crete 1941: Was Freyberg Culpable?* MSc Thesis. Fort Leavenworth, Kansas. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA463140.pdf/>
- Churchill, W. S. (1950). *The Second World War. The Grand Alliance*. Boston: Houghton Mifflin.
- Cunningham, A. B. (1951). *A Sailor's Odyssey*. New York: E. P. Dutton.
- Cunningham, A. B. (1947a). *Fleet Air Arm Operations Against Taranto on 11th November 1940*. Supplement to the London Gazette. 24 July 1947. London: HMSO. <https://www.ibiblio.org/hyperwar/UN/UK/LondonGazette/38023.pdf/>
- Cunningham, A. B. (1947b). *Battle of Matapan*. Third Supplement to the London Gazette. 31 July 1947. London: HMSO. <https://www.ibiblio.org/hyperwar/UN/UK/LondonGazette/38031.pdf/>
- Cunningham, A. B. (1948a). *Transportation of the Army to Greece and Evacuation of the Army from Greece, 1941*. Supplement to the London Gazette. 19 May 1948. London: HMSO. <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/38293/data.pdf/>
- Cunningham, A. B. (1948b). *The Battle of Crete*. Supplement to the London Gazette. 24 May 1948. London: HMSO. <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/38296/data.pdf/>
- D'Albiac, J. H. (1947). *Air Operations in Greece, 1940–1941*. Supplement to the London Gazette. 9 January 1947. London: HMSO. <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/37846/data.pdf/>
- Dittmar, F. J. & Colledge, J. J. (1972). *British Warships, 1914–1918*. London: Ian Allan.

- Eickhoff, E. (2010). *Velence, Bécs és a törökök: A nagy átalakulás Délkelet-Európában*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Forty, G. (2002). *A krétai csata*. Debrecen: Hajja Book.
- Földi P. (2001). *A krétai csata. A Monte Cassino-i csata. Német ejtőernyős akciók a második világháborúban*. Budapest: Anno.
- Gibbs, N. H. (1976). *Grand Strategy. Volume I. Rearmament Policy*. London: HMSO.
<https://archive.org/details/grand-strategy-vol-1/mode/2up/>
- Halmosy D. (1983). *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Kiadó.
- Higham, R. (2012). Duty, Honor and Grand Strategy: Churchill, Wavell and Greece, 1941. *Balkan Studies* 46: 145–184.
[https://www.imxa.gr/files/bsfiles/46/BalkanStudies_\(8\)%20Higham%20final%20021012.pdf/](https://www.imxa.gr/files/bsfiles/46/BalkanStudies_(8)%20Higham%20final%20021012.pdf/)
- Juhász Gy. szerk. (1982). *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához, V. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig, 1940–1941*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kallivretakis, L. (2006). A Century of Revolutions: The Cretan Question between European and Near East Politics. In: Kitromilides, P. (ed.) *Eleftherios Venizelos: the trials of statesmanship. Vol. 1*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kavanaugh, S. L. W. (2006). *Comparison of the Invasion of Crete and the Proposed Invasion of Malta*. MSc Thesis. Fort Leavenworth, Kansas.
<https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA452022.pdf/>
- Keegan, J. (2019). *A második világháború*. Budapest: Jaffa.
- Kiss Z. L. (2011). *Magyarok a békefenntartásban*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Maravelakis, I. (2018). British Policy in the Cretan Question (1893–1913): Prioritizing Between Diplomatic and Economic Affairs. *Mediterranean Historical Review* 33 (1): 45–66.
<https://doi.org/10.1080/09518967.2018.1468680/>
- Mehtidis, A. (é. n.). *Greek ground forces in Crete and their small arms, November 1940–May 1941*. Orbat Web Magazine – Historical Military Organization. Volume 1.
https://www.academia.edu/40820955/Greek_ground_forces_in_Crete_and_their_small_arms_November_1940_May_1941/ Letöltve: 2023. 12. 02.
- Miller, D. M. (1997). *Italy Through the Looking Glass: Aspects of British Policy and Intelligence Concerning Italy, 1939–1941*. PhD Thesis. Toronto: Department of History, University of Toronto.
<https://www.collectionscanada.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp02/NQ28018.pdf/>
- Population (1946). Population de la Grèce d'après le recensement du 16 octobre 1940. Hellenic Statistical Authority. Digital Library (ELSTAT).
http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_02_0101_00025.pdf/
- Réti B. (2019). Dunkerque az Égei-tengeren. A brit haderő görögországi evakuációja 1941-ben. In: Bene K. et al. (szerk.) *A győzelem és a vereség arcai. A hadviselés és a fegyveres küzdelem történeti szálai*. Pécs – Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság, pp. 183–202.
<https://www.mhht.eu/SZAKOSZT%C3%81LYOK/D%C3%A9l-dun%C3%A1nt%C3%BAli%20Tagozat/FejezetekAhadtortenelembol/Fejezetek7.pdf/>

- Rohwer, J. & Hummelchen, G. (1972). *Chronology of the War at Sea, 1939–1945. Volume I*. London: Ian Allan.
- Roskill, S. W. (1966). *White Ensign: The British Navy at War, 1939–1945*. Annapolis: United States Naval Institute.
- Roskill, S. (1976). *Naval Policy Between the Wars. II: The Period of Reluctant Rearmament, 1930–1939*. London: Collins.
- Salt, A. E. W. (1930). *Imperial Air Routes*. London: John Murray.
- Saunders, T. (2007). *Crete: The Airborne Invasion 1941*. Barnsley: Pen & Sword Military.
- Seligman, V. J. (1920). *The Victory of Venizelos. A Study of Greek politics, 1910–1918*. London: G. Allen & Unwin.
- Shirer, W. L. (1960). *The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany*. New York: Simon & Schuster.
- Spencer, J. H. (2008). *Battle for Crete*. Barnsley: Pen & Sword Military.
- Stubbs, D. (2017). Indefensible? A Reassessment of the Part Played by RAF Personnel in the Battle of Crete 1941. *Air Power Review* 20 (1): 44–65.
https://www.academia.edu/35777580/Indefensible_A_Reassessment_of_the_Part_Played_by_RAF_Personnel_in_the_Battle_of_Crete_1941/
- Thomas, D. A. (2003). *Crete, 1941: The Battle at Sea*. London: Cassell.
- Yamboulaki, M. (2015). *Αξ V. κρέται hadosztály az albán fronton* (görög nyelvű). Defenceline.gr.
<https://defenceline.gr/index.php/history/item/3309-krites/> Letöltve: 2024. 01. 22.
- Zsig Zoltán (2014). A célpont: Kréta 1–2. *Regiment* 2014 (1, 2): 42–45., 20–23 p.

Az Ábrahám-megállapodás és a 2023-as Hamász–Izrael háború hatása Izrael és Törökország kapcsolataira

Nagy Milada¹

1. Abstract

The Abraham Accords signed between Israel and the United Arab Emirates (UAE) in 2020 have had a normalising effect not only on the common foreign relations between Israel and the UAE, but also on the cooperation between Ankara and Jerusalem. In August 2022, Türkiye and Israel decided to reopen their high-level diplomatic representation in each other's countries and normalise their relations. At the same time, Ankara also stressed the importance of improving relations with the UAE. The author of this article examines how these processes were interlinked, and which were contradictory and which were complementary. It also seeks to answer the question of how the Hamas-Israel war that broke out on 7 October 2023 affected regional cooperation.

Keywords: Israel, Türkiye, United Arab Emirates, Hamas-Israel conflict

2. Az Ábrahám-megállapodás jelentősége

2020 elején Izraelnek és az Egyesült Arab Emírségeknek nem voltak diplomáciai kapcsolatai egymással, és mindkét országnak feszült volt a viszonya Törökországgal. 2020 és 2022 között három normalizáció történt párhuzamosan, Jeruzsálem és Abu-Dzabi, Ankara és Abu-Dzabi, valamint Jeruzsálem és Ankara között, és ez drámaian megváltoztatta a helyzetet.

A tanulmány célja bemutatni Törökország és Izrael kapcsolatának alakulását, különös tekintettel az Ábrahám-megállapodások aláírását követő időszakra – egészen napjainkig, amikor is a Hamász és Izrael között zajló háború negatív hatást gyakorol a normalizálódást ígérő folyamatra. A szerző elsősorban szekunder, izraeli és török forrásokra támaszkodott, emellett primer adatfeldolgozással (statisztikai adatok felhasználásával) támasztotta alá a két ország kereskedelmének alakulását a vizsgált időszakban. Az Ábrahám-megállapodások részletes ismertetése dokumentumelemzéssel valósult meg.

Izraelt az 1948-as megalakulása óta 2020-ig csupán két arab ország ismerte el: Egyiptom (1979-ben) és Jordánia (1994-ben). Az Arab Liga további 20 országa közül 2020. augusztus 13-án

¹ Főiskolai docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, Külkereskedelmi Kar, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, e-mail: nagy.milada@uni-bge.hu / ORCID: 0000-0001-5089-504X

az Egyesült Arab Emírségek, majd Bahrein (szeptember 15.), valamint néhány hónap elteltével Marokkó (december 22.) és Szudán (2021. január 6.) írta alá az együttműködési megállapodást Izraellel és az Amerikai Egyesült Államokkal. Az elnevezéssel a közös vallási gyökerekre utaltak (US DoS, 2020a). A négy megállapodás aláírói elismerték egymás szuverenitását, kifejezték szándékukat a békés és biztonságos kapcsolatok ápolására, valamint további lépéseket is rögzítettek.

Az Egyesült Arab Emírségek és Izrael Állam közötti szerződés tartalmazza, hogy a közeljövőben kétoldalú egyezményeket írnak alá „beruházások; polgári légitökökedés; vízum- és konzuli szolgáltatások; innováció, kereskedelem és gazdasági kapcsolatok; egészségügy; tudomány, technológia és a világűr békés célú felhasználása; turizmus, kultúra és sport; energia; környezetvédelem; oktatás; tengeri veszélyek elhárítása; távközlés és postai szolgáltatások; mezőgazdaság és élelmezésbiztonság; víz; valamint jogi együttműködés terén”. A felek kijelentették, készen állnak arra, hogy a regionális diplomáciai, kereskedelmi, stabilitási és egyéb együttműködés kiterjesztése érdekében az Amerikai Egyesült Államokkal közösen kidolgozzák és elindítsák a „Közel-Kelet stratégiai menetrendjét”, továbbá az izraeli–palesztin konfliktus átfogó és tartós megoldására törekszenek (US DoS, 2020b).

A Bahreini Királyság és Izrael Állam megállapodtak „a beruházásokról, a turizmusról, a közvetlen légi járatokról, a biztonságról, a távközlésről, a technológiáról, az energiáról, az egészségügyről, a kultúráról, a környezetvédelemről és más, kölcsönös előnyökkel járó területekről és a nagykövetségek kölcsönös megnyitásáról” (US DoS, 2020c).

Marokkó és Izrael vállalta, hogy folytatják az együttműködést a kereskedelem, pénzügyek és beruházások, az innováció és technológia, a polgári légi közlekedés, a vízumügy és a konzuli szolgáltatások, az idegenforgalom, a vízügy, a mezőgazdaság és az élelmezésbiztonság, a fejlesztés, az energiaügy és a távközlés, valamint más ágazatok terén; újranítják a rabati és tel-avivi összekötő irodákat, engedélyezik a Marokkó és Izrael közötti közvetlen légitársaságokat, beleértve az izraeli és marokkói légitársaságokat is, valamint az átrepülési jogokat is garantálják. Marokkó a jó viszony zálogaként kitért „...azokra a különleges kapcsolatokra, amelyeket Ófelsége ápol a Marokkóban és szerte a világon – beleértve Izraelt is – élő zsidó közösséggel” (US DoS, 2020d).

Szudán a tudományos – kiemelve az orvostudományt –, művészeti és kereskedelmi kapcsolatok bővítésének fontosságát hangsúlyozta, valamint a biztonság és a jólét megteremtésének vízióját. A vallások közötti egyetértésben bízva leszögezte: „Arra törekszünk, hogy véget vessünk a radikalizálódásnak és a konfliktusoknak, hogy minden gyermeknek jobb jövőt biztosítsunk” (US DoS 2021).

3. A három ország kapcsolatainak normalizálása

A 2020-ban Donald Trump amerikai elnök ösztönzésére aláírt Ábrahám-megállapodás új lehetőségeket nyitott meg az Izrael és az Egyesült Arab Emírségek közötti védelmi és biztonsági együttműködés számára. További együttműködési lehetőségeket kínáltak a közös érdekek, többek

között az energia, az élelmiszer- és vízbiztonság, valamint az egészségügy terén (Marokkóval és Bahreinnel együtt, míg a Szudánnal kötött megállapodás még nem valósult meg).

A katarai válság 2021. januári megoldását követően Törökország az Egyesült Arab Emírségekkel való kapcsolatainak normalizálására tett kísérletet. 2021 novemberében az Egyesült Arab Emírségek koronahercege látogatásra érkezett Törökországba, ami az első jelentős siker volt Törökországnak a régió országaival való kapcsolatai helyreállításában. Recep Tayyip Erdoğan török elnök 2022 februárjában vizonzásul ellátogatott az Egyesült Arab Emírségekbe.

Ami Törökország és Izrael kapcsolatait illeti, Erdoğan elnök már 2020 decemberében kifejezte, hogy szeretné helyreállítani a kapcsolatokat Izraellel. Izrael óvatosan reagált a török közeledésre, mivel nem sokkal korábban, 2018-ban már megtapasztalta egy normalizációs megállapodás összeomlását. Az izraeli elnök, Jichak Hercog felek közötti közvetítésén kívül három esemény is hozzájárult az izraeli és a török fél közötti bizalom újjáépítéséhez. Az egyik a 2021 novemberében kémkedés vádjával Törökországban letartóztatott izraeli turisták gyors szabadon bocsátása volt. A második, 2022 júniusában aláírt megállapodás az izraeli és a török hírszerző szolgálatok együttműködéséről, hogy elejét vegyék azoknak az iráni műveleteknek, amelyek Törökország területén izraeli állampolgárok sérelmére irányulhatnak. A harmadik, a 2022 júliusában megkötött légiközlekedési megállapodás, amelyben több mint egy évtizedes vita után Törökország elfogadta az izraeli szigorú biztonsági eljárásokat a Törökországból induló izraeli légitársaság esetében. Ezek az események árnyalták azt a vitát, amely a két ország között zajlott a Hamász török területen folytatott katonai tevékenységéről – amely ugyan még mindig vitás kérdés, de akkor úgy tűnt, hogy Törökország odafigyel Izrael bizonyos követeléseire (Amer, 2022).

A Törökország és Izrael közötti, valamint az Egyesült Arab Emírségek és Izrael közötti normalizálás az Ábrahám-megállapodás következményeként összetett kapcsolatokat eredményezett. Egyrészt az Ábrahám-megállapodás és a török–izraeli kapcsolatok bizonyos területeken zéróösszegű játékként jelentek meg. Először is, gyengítette Ankara szimbolikus jelentőségét Izrael szemében. Törökország 1949-ben első muszlim többségű országgént de facto és 1950-ben de jure elismerte Izraelt, sokáig az egyetlen ország maradt a Közel-Keleten, amely így tett. Izraelnek az Egyiptommal (1979) és Jordániával (1994) aláírt békeszerződése véget vetettek ennek a török kivételességnek, még akkor is, ha az izraeli-jordániai és az izraeli-egyiptomi kapcsolatok nem úgy alakultak, ahogyan azt a békekötők egy része remélte. Azonban az Ábrahám-megállapodás és a Törökországgal való kapcsolatok javulása nem jelentett kulcsot Izrael térségbeli, illetve iszlám világbeli integrációjához.

Izraeli szempontból gazdasági téren is van egyfajta verseny Törökország és az Egyesült Arab Emírségek között. Abu-Dzabi és Dubaj Isztambul alternatívájaként mutatkozik meg, akár mint turisztikai célpont, akár mint légi közlekedési csomópont a Távol-Kelet irányába. Hasonlóképpen megfigyelhető ez a tendencia Izrael és az Egyesült Arab Emírségek közötti energetikai kapcsolatok fejlesztésében; mindez Törökország kárára történik. Az említett területek (turizmus, közlekedés, energiaszektor) kulcsfontosságúak a török gazdaság számára. Végül, az Ábrahám-megállapodás aláírásának idején egyesek a növekvő iráni fenyegetés és Törökország közel-keleti és kelet-mediterrán aktivitásának ellensúlyozásaként értelmezték azt, hogy Ankara

támogatta az Egyesült Arab Emírségek riválisait, például Líbiát vagy Katart, és fenyegetést jelentett Izrael új „barátaira”, Görögországra és Ciprusra. (Güney & Korkmaz, 2021).

Ezért Ankara első reakciója az Ábrahám-megállapodásra negatív volt, és a megállapodással kapcsolatos palesztin kritikával megegyezően nyilatkozott. Törökország 2020 augusztusában azzal fenyegetőzött, hogy a megállapodásra adott reakcióként felfüggeszti a diplomáciai kapcsolatokat az Egyesült Arab Emírségekkel, és kivonja nagykövetét az országból (Butler & Gumrukcu, 2020). A fenyegetés politikai ára akkoriban nem volt olyan nagy, mert az amúgy is a katarai válság kontextusában történt, amelyben Törökország Dohát támogatta a többi Öböl-menti állammal szemben. Akárhogy is, Törökország nem tartotta be a fenyegetéseit.

A török politikában 2020 végén és 2021-ben bekövetkezett hangnembváltással ennek a zéróösszegű játszmának egy része átalakult. 2020-ban, a regionális elszigeteltségének súlyosbodását követően, amelyet Joe Biden elnökké választása és a török gazdaságot megrendítő válság erősödése is fokozott, Törökország békülékeny hangnemet ütött meg, és a térségben lévő összes szomszédja, továbbá Egyiptom, Szaúd-Arábia, Izrael és az Egyesült Arab Emírségek felé fordult. Azzal, hogy Ankara úgy döntött, a körülötte zajló regionális közeledésekhez csatlakozik, megváltoztatta a fentebb említett három normalizáció meghatározó tényezőit és a köztük lévő kapcsolatokat.

Izrael válasza Törökország felhívására szintén azt bizonyította, hogy Ankara továbbra is fontos Jeruzsálem regionális politikája szempontjából. Az a tény, hogy az izraeli kormány némi hezitálás után válaszolt a török felhívásra, és kevesebb mint két éven belül elfogadta a két ország közötti kapcsolatok normalizálását, azt mutatja, hogy még az Ábrahám-megállapodás sem annullálta Törökország fontosságát az izraeli döntéshozók számára. Ráadásul az Izrael és Törökország közötti 2016-os normalizációs megállapodás utóéletéhez képest a 2022-es normalizációval összefüggésben sokkal impozánsabb volt a magas szintű találkozók listája, kezdve már 2022 márciusában Hercog elnök törökországi látogatásával, amelyet Jair Lapid külügyminiszter júniusi látogatása követett. Lapid miniszterelnök és Erdoğan elnök szeptemberben New Yorkban találkozott, októberben az izraeli gazdasági és ipari miniszter Törökországban tett látogatást, október végén az izraeli védelmi miniszter Ankarába látogatott, ahol találkozott kollégájával és Erdoğannal, novemberben pedig az izraeli idegenforgalmi miniszter látogatott Törökországba. A védelmi miniszter látogatása meglehetősen meglepő fejlemény volt, mivel azt feltételezték, hogy Törökország és Izrael nehezen fog ismét együttműködni a védelmi területen (Lindenstrauss & Daniel, 2022).

A 2020 óta zajlott normalizálódási folyamatok egymást erősítették. Különösen az Izrael és szomszédai közötti normalizációval szembeni török negatív hozzáállás megszűnése csökkentette az érintett országokra nehezedő regionális nyomást. A három folyamat egyszerre profitált és erősítette azt a megbékélési légkört, amely 2020 óta jellemezte a Közel-Keletet.

4. A normalizálódás két különböző modellje

Törökország számára az Izraellel és az Egyesült Arab Emírségekkel való normalizálódás erős hasonlóságokat mutat. Erdoğan számára azt jelentette, hogy radikálisan meg kell változtatnia a két

országgal kapcsolatos narratíváját, amelyeket korábban regionális fenyegetésként jellemeztek. Binjamin Netanjahu izraeli miniszterelnök és Mohammed bin Zajed Al Nahjan, az Egyesült Arab Emírségek elnöke gyakori célpontjai voltak a török elnök megnyilatkozásainak. Erdoğan a külpolitikájának változását úgy indokolta, hogy az realista indíttatáson alapul, ezzel igazolni tudta mind a két fordulatot, amelyek a Jeruzsálemmel és Abu-Dzabival való normalizációt jelentették.

Izrael számára ezzel szemben az Egyesült Arab Emírségekkel és Törökországgal való normalizáció nagyon eltérő jellemzőkkel bírt. A Törökországgal való normalizáció esetében ez inkább a megszakadt kapcsolatok újjáépítését jelentette. A diplomáciai kapcsolatok a hullámvölgyek ellenére soha nem szakadtak meg. A két ország közötti kereskedelem volumene az elmúlt évtizedekben folyamatosan nőtt, így Törökország Izrael egyik legfontosabb, Izrael pedig Törökország jelentős kereskedelmi partnere lett. A 2010-es évek elején a Törökországba utazó izraeli turisták száma meredek visszaesést mutatott, majd az évtized vége felé a turizmus ismét fellendült. A hírszerzési együttműködés is megmaradt, bár sokkal kisebb mértékben, mint az 1990-es években. Miután Törökország 2016-ban feloldotta vétóját Izrael NATO-tevékenységekben való részvételével szemben, ez volt a másik terület, ahol a két ország együttműködött, bár korlátozottan.

A fentiekben említett együttműködések azonban ellensúlyozták a két ország közötti feszültségek. A 2010. májusi flottillaincidens, amelynek során az izraeli védelmi erők kilenc török állampolgárt öltek meg, sokk-ként hatott a kétoldalú kapcsolatokra. Bár a két ország között már 2008-tól feszült volt a viszony Izrael első gázai háborúja, az Öntött ólom hadművelet nyomán, ezt tetézte a flottillaincidens példátlan esete is azzal, hogy Izrael török állampolgárok haláláért volt felelős.

Barack Obama amerikai elnök 2013-as izraeli látogatása alkalmával a két ország közötti feszültség enyhítésére tett kísérletet, amely 2016-ban egy rövid életű normalizációs megállapodáshoz vezetett, azonban a 2011–2021 közötti évtizedben a Törökország és Izrael közötti kapcsolatokat számos súrlódási pont jellemezte. Az Izrael, Görögország és a Ciprusi Köztársaság közötti közeledésre – amely önmagában Ankara asszertív nyilatkozatainak következménye volt – Törökországban fenyegető tengelyként tekintettek. Különböző közel-keleti konfliktusokban Ankara és Jeruzsálem ellentétes oldalon találta magát, mint például Egyiptom esetében, ahol Erdoğan Mohamed Morszi volt elnököt támogatta. Ugyanakkor az izraeli–egyiptomi kapcsolatok Abdel Fattah el-Szíszi kormányzása alatt jelentős javuláson mentek keresztül. Ráadásul a Törökország és a Hamász közötti jó kapcsolatokat és Ankara növekvő palesztinbarát szerepvállalását Izrael negatívan értékelte.

Bár az Ábrahám-megállapodás a két fél közötti többéves diszkrét kapcsolatfelvétel után jött létre, az izraeli–emírátsági kapcsolatok bizonyos értelemben „üresek” voltak, amikor aláírták a szerződést. Így a két folyamat együttes elemzése azt is jelenti, hogy egy lelkes, úttörő szellemű, a nulláról induló normalizációt kell összehasonlítani a kapcsolatok javításával, amelyek egykor mélyek és széles körűek voltak, ám később intenzív, bár közvetett vagy retorikai jellegű ellenségeskedések árnyékolták be őket, amelyek bizalmatlansághoz vezettek a felek között (Cinkara, 2022).

Tekintettel a török–izraeli kapcsolatok hosszú élettartamára, azt lehet állítani, hogy ez a kapcsolat különleges erősségekkel rendelkezik, és a különböző kihívások ellenére érvényesült. Az Ankara és Jeruzsálem között meglévő keret értékesnek bizonyult a kapcsolatok normalizálásában.

Hercog izraeli elnök személyes kapcsolatai török tisztviselőkkel jó alapot teremtettek a 2022 márciusában Törökországban tett látogatásához. Hasonlóképpen a két ország közötti biztonsági együttműködés újraindítása a meglévő modellekre támaszkodott, bár az azokat aktiváló személyek változtak. Fontos szimbolikus lépésnek tekinthető a két ország közötti 2022. augusztusi nagykövetszeréről szóló döntés, amely könnyen megvalósítható volt, mivel csak vissza kellett térni egy korábbi helyzethez. Így rövid távon Törökország és Izrael közös múltja lehetővé tette a kétoldalú kapcsolatok zökkenőmentesebb javulását, amelyeket csak vissza kellett állítani a régi kerékvágásba, szemben az izraeli–emirátusi kapcsolatokkal, amelyeket (szinte) a nulláról kellett felépíteni. Ugyanakkor továbbra is kétséges, hogy hosszú távon mindkét ország képes lesz-e minden súrlódási ponton túllépni, miközben a Jeruzsálem és Abu-Dzabi közötti normalizációnak jót tett a mindkét fél által tanúsított önkéntes akarat (Harkov, 2022).

5. Az Amerikai Egyesült Államok szerepvállalása

Az Izrael és Törökország, valamint az Egyesült Arab Emírségek közötti kapcsolatok alakulását befolyásoló dinamikán túlmenően a két folyamatra hatással lehetnek az Egyesült Államokban és a palesztin területeken zajló fejlemények is.

Törökország, az Egyesült Arab Emírségek és Izrael három olyan ország, amelyek alapvetően szoros kapcsolatokkal rendelkezik Washingtonnal. Izrael az Egyesült Államokban látja legfontosabb szövetségését, és az amerikai kormányok újra és újra hangsúlyozzák, hogy mekkora jelentőséget tulajdonítanak Izrael, mint szoros közel-keleti partnere biztonságának. Az Egyesült Arab Emírségek szintén fontos szövetségese az amerikaiaknak, mivel jelentős kapcsolódási pontot jelent a kulcsfontosságú stratégiai színterek között. Az Egyesült Államok támogatása is fontos szempont Abu-Dzabi politikájában. Annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedben feszültebbé váltak a kapcsolatai az Egyesült Államokkal, Törökország továbbra is kulcsfontosságú NATO-tag (Rabinovitch & Cohen, 2014).

Az USA fontos szerepet játszott a különböző stabilizációs folyamatokban, néha még aktív beavatkozás nélkül is. Ez a szerep hangsúlyos volt a Donald Trump által szorgalmazott és Washingtonban aláírt Ábrahám-megállapodás esetében. Egy olyan időszakban, amikor az Egyesült Államok közel-keleti jelenlétének folytatása továbbra is vita tárgyát képezi mind az Egyesült Államokban, mind a Közel-Keleten, a vélemények megoszlanak arról, hogy ez a megállapodás az Egyesült Államok további elkötelezettségét jelenti-e a régió iránt vagy pedig a helyi szövetségesek együttműködésének megerősítésére és az amerikai kivonulást lehetővé tevő kísérletet.

Lapid miniszterelnök és Erdoğan elnök New York-i találkozója is rávilágít az amerikai szempont fontosságára a török–izraeli kapcsolatokban. Ankara úgy véli, hogy a Washingtonba vezető út Jeruzsálemen keresztül vezet. Bár az elmúlt három amerikai kormányzat eltérő mértékben próbálta helyreállítani a török–izraeli kapcsolatokat, egyértelműnek tűnik, hogy Washington Jeruzsálem és Ankara együttműködését támogatja. Ugyanez mondható el a török-emirátusi normalizációról is.

Ugyanakkor bizonytalan, hogy az USA meddig fog pozitív szerepet játszani ezekben a különböző folyamatokban. A török erőfeszítések ellenére Ankara és Washington nem hozta teljesen rendbe kapcsolatait, és továbbra is fennállnak ellentétek, mint például az F-16-os vadászgépek törökországi beszerzésének az amerikai kongresszus általi blokkolása, Svédország és Finnország NATO-csatlakozásának török ellenzése vagy a kurd kérdés. Az Egyesült Arab Emírségek bizonyos önállóságot mutatott külpolitikájában azzal, hogy a Kínával való kapcsolatokat a Washington által kívántnál jobban fejlesztette. Az erős alapok ellenére az Egyesült Államok és Izrael kapcsolataiban is kezdtek megjelenni repedések.

Ezen elemek ismeretében az Izrael, Törökország és az Egyesült Arab Emírségek közötti normalizálódásoknak olyan helyzettel kell szembenézniük, amelyben az amerikai impulzus csökken vagy eltűnik, vagy – mint egy Ankara és Washington közötti nyílt válság esetén – az amerikai tényező ellenük játszik. Egy másik fontos tényező a palesztin kérdés. Az évek során a török-izraeli kapcsolatokat befolyásolták az izraeli-palesztin szintéren zajló fejlemények. Erdoğan elnök a Közel-Kelet egyik legfontosabb palesztinbarát vezetőjeként pozicionálta magát. Az Egyesült Arab Emírségek is azt állította, hogy hűek a palesztin ügyhöz és a kétállami megoldáshoz² (Tastekin, 2022).

6. A Hamász-izraeli háború hatása a három ország kapcsolataira

A 2023. október 7-én kitört háború előtt is látható volt, hogy Izrael normalizációja Törökországgal és az Egyesült Arab Emírségekkel egy olyan környezetben működött, amelyben Izrael és a palesztinok közötti konfliktust az alacsony intenzitás jellemezte. A biztonságpolitikával foglalkozó kutatók figyelmeztettek arra, hogy a konfliktus fellángolása, vagy egy Jeruzsálemre összpontosító esemény, amelynek valószínűsége megnőtt Netanjahu és jobboldali koalíciójának izraeli hatalomba való visszatéréseivel, hatással lehetnek a Jeruzsálem és Ankara vagy Abu-Dzabi közötti kapcsolatokra. A 2023. májusi törökországi választások az ultranacionalisták felemelkedését hozták a török parlamentben, és ez aggodalomra adott okot Izrael számára, mert néhányuk, különösen azok, akik Amerika-ellenesek is, negatívan látják Izraelt. Ráadásul egy agresszív külpolitika Ankara részéről, még ha nem is közvetlenül Izrael ellen nem is, olyan szereplők ellen irányulhat, akikkel Jeruzsálem szoros kapcsolatban áll.

Recep Tayyip Erdoğan török elnök 2023. október 25-i beszédében, amelyet pártja parlamenti képviselői előtt mondott, keményen utalt az október 7-i események utóhatásaira. Többek között tartalmazta azt az állítást, hogy a Hamász nem terrorszervezet, hanem felszabadító szervezet, és határozottan felszólított az azonnali tűzszünetre, amelyet egy nemzetközi békekonferencia összehívása követ. Erdoğan azzal vádolta Benjamin Netanjahu izraeli miniszterelnököt, hogy visszaél Törökország jó szándékával, és bejelentette, hogy terveivel ellentétben nem fog Izraelbe látogatni. Erdoğan még katonai akcióval is fenyegetőzött, de ezen túlmenően nem pontosított. (Az izraeli külügyminisztérium szóvivője határozottan visszautasította Erdoğan retorikáját, és kijelentette, hogy a Hamász ugyanolyan megvetendő terrorszervezet, mint

² A palesztin államiság kérdéséről lásd: Nagy, 2018.

az ISIS.) (Lindenstrauss, 2023a). A beszédet nem lehet másként értelmezni, mint Erdoğan bejelentéseként az országok közötti normalizációs törekvések végéről, amelyeket a 2022 augusztusában született megállapodás az ankarai és tel-avivi nagykövetek visszatéréséről tükrözött. Ezzel Erdoğan nyilvánvalóvá tette azt, amitől kezdettől fogva tartottak Jeruzsálemben, hogy az országok közötti normalizáció attól függ, hogy kitör-e az erőszak Izrael és a palesztinok között. (Ezért habozott Izrael 2020 decemberében, amikor is Erdoğan javasolta az országok közötti kapcsolatok javítását).

Bár a legtöbb török reakció az Izrael és a palesztinok közötti erőszakos cselekmények során máskor is felbukkantak, 2023 őszén a török külügyminiszter, Hakan Fidan diplomáciai tevékenységéről is említést kell tenni. Törökország a túszul ejtett izraeliek kiszabadítására irányuló tevékenységben is lépéseket tett. Különösen a török-egyiptomi kapcsolatok akkori javulása tette lehetővé, hogy Ankara a korábbinál nagyobb befolyást gyakoroljon a régió államainak reakciójára.

Az eseményekre adott török választ Joe Biden amerikai elnök bírálata is kísérte. Az amerikai reakciót Törökországban Izrael-barátnak és károsnak tekintették, mivel azt úgy értelmezték, hogy az USA zöld utat ad Izraelnek a vérontáshoz a Gázai-övezetben, és nem úgy, mint egy válaszlépést, amelynek fő célja, hogy elrettentse Iránt és a Hezbollahot attól, hogy regionális háborúvá fajuljon a helyzet. Ez a negatív megítélés kapcsolódik a Washingtonnal szemben már korábban is meglévő gyanakváshoz (éppen akkortájt, 2023. október 5-én lőttek le egy török drónt az amerikai erők Északkelet-Szíriában), és így a Törökország és az Egyesült Államok közötti válság is táplálja a Gázában zajló eseményekre adott negatív török reakciók egy részét (Lindenstrauss, 2023b).

A Gázai-övezetben zajló háború kezdete óta Törökország Izraellel szemben tanúsított ellenséges retorikája feltűnő, de hónapokig hasonló volt ahhoz, amit az Izrael és a palesztinok közötti konfliktus korábbi időszakában láthattunk. Ankara ugyan tett néhány gyakorlati lépést, például lemondta a közös rendezvényeket és visszahívta a nagykövetét konzultációra, de ezek az intézkedések mérsékeltek voltak, és olyan szintig mentek el, amelyet Izrael még kezelni tudott. Április óta azonban Törökország számos olyan lépést tett, amelyek alapvető változást jeleznek a két ország közötti kapcsolatokban. A legjelentősebb az a május eleji döntés volt, hogy teljesen beszünteti a kereskedelmet Izraellel. Ez a döntés azt követi, hogy Törökország áprilisban megtiltotta 54 termékkategória Izraelbe történő exportját. A kereskedelem teljes leállításáról szóló döntés azonnal hatályba lépett, ez szokatlan a világ más konfliktusaihoz képest, nem is beszélve Törökország más szereplőkkel szembeni magatartásáról.

Bár a törökországi export volumene Izrael irányába a 2022-es 7 milliárd dolláros rekordról 2023-ban 5,4 milliárd dollárra csökkent, a kereskedelmi forgalom jelentős, Izrael a 20 legjelentősebb importőr között volt 2023-ban, a 13. helyen állt (1. táblázat). A 2024. áprilisi adatok szerint az Izraelbe irányuló törökországi kivitel csökkent, Izrael a 16. helyre esett vissza (2. táblázat). Az adatokból is kitűnik, hogy Törökország politikája számos hazai és izraeli vállalkozásra hatással lesz, és valószínűleg áremelkedéshez vezet mindkét országban.

1. táblázat: Törökország 20 legfontosabb kereskedelmi partnere a kivitel értéke alapján,
2022–2023 (milliárd USD)

		Év		
		2022	2023	részesedés %
1	Németország	21 142	21 079	8,3
2	USA	16 885	14 826	5,8
3	Irak	13 750	12 757	5,0
4	Egyesült Királyság	13 005	12 464	4,9
5	Olaszország	12 386	12 375	4,8
6	Oroszország	9 343	10 908	4,3
7	Franciaország	9 535	10 286	4,0
8	Spanyolország	9 654	9 774	3,8
9	Egyesült Arab Emírségek	5 253	8 568	3,4
10	Hollandia	8 026	7 858	3,1
11	Románia	6 948	6 949	2,7
12	Lengyelország	5 418	5 951	2,3
13	Izrael	7 032	5 422	2,1
14	Bulgária	4 722	4 227	1,7
15	Belgium	4 779	4 366	1,7
16	Görögország	3 303	4 172	1,6
17	Marokkó	3 094	3 059	1,2
18	Egyiptom	4 557	3 337	1,3
19	Ukrajna	3 059	3 442	1,3
20	Szaúd-Arábia	1 047	2 618	1,0
	Egyéb országok	91 234	91 000	35,6
	Összesen	254 170	255 438	100

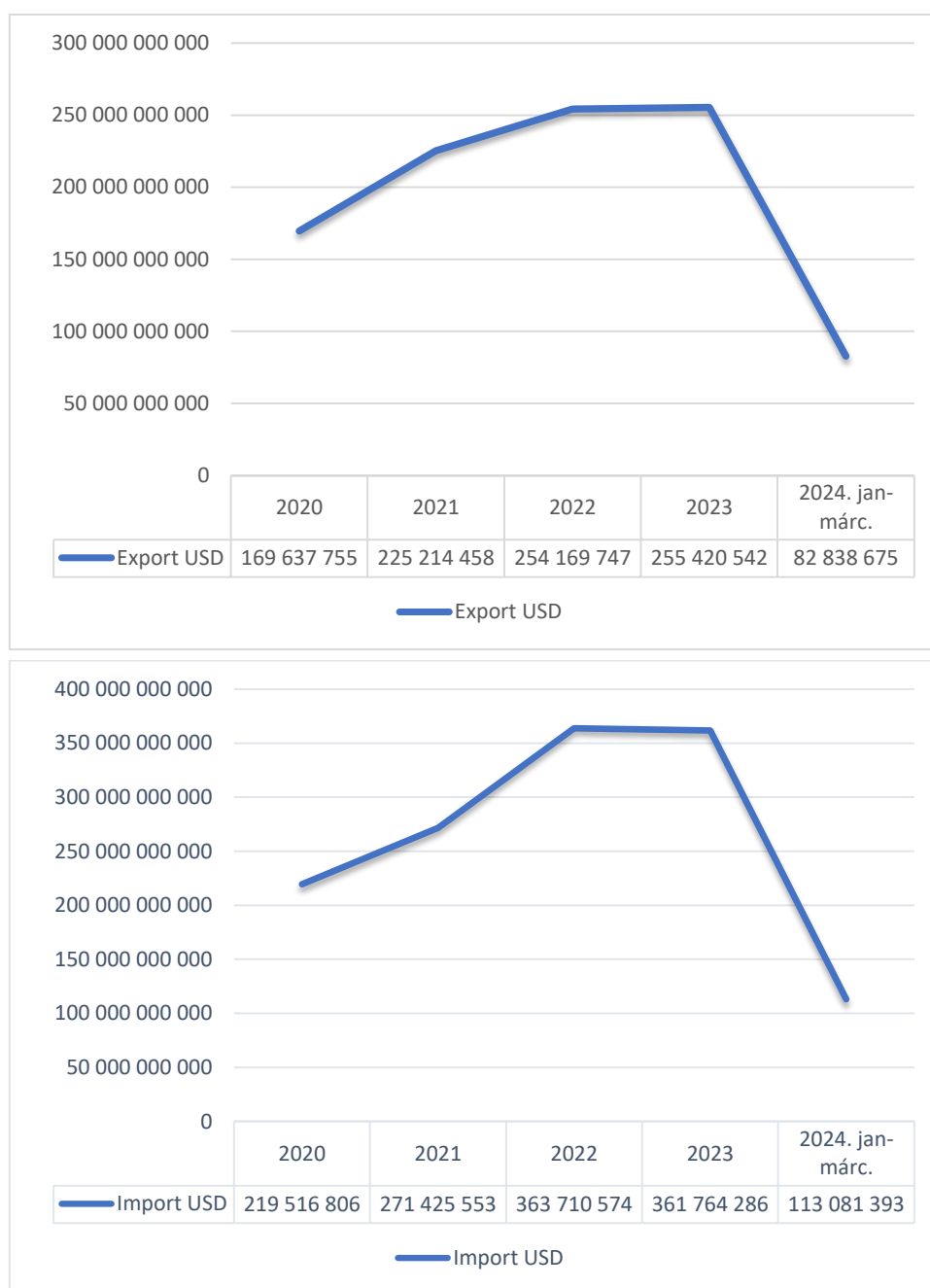
Forrás: TÜIK, 2024b.

2. táblázat: Törökország 20 legfontosabb kereskedelmi partnere a kivitel értéke alapján, 2024. április (milliárd USD)

		2024. április	részesedés %
1	Németország	1 481	7,7
2	USA	1 185	6,1
3	Egyesült Királyság	1 124	5,8
4	Olaszország	877	4,5
5	Irak	876	4,5
6	Spanyolország	858	4,5
7	Franciaország	810	4,2
8	Románia	696	3,6
9	Oroszország	661	3,4
10	Hollandia	650	3,4
11	Egyesült Arab Emírségek	593	3,1
12	Lengyelország	399	2,1
13	Bulgária	359	1,9
14	Belgium	344	1,8
15	Görögország	327	1,7
16	Izrael	315	1,6
17	Szaúd-Arábia	298	1,5
18	Marokkó	288	1,5
19	Egyiptom	283	1,5
20	Ukrajna	279	1,5
	Egyéb országok	6 569	34,1
	összesen	19 271	100,0

Forrás: TÜIK, 2024b.

A két ország közötti kereskedelem befagyasztásának konkrét hatásai egyelőre pénzügyileg nem kimutathatók, mivel a Törökországi Statisztikai Hivatal által közölt legfrissebb adatok 2024 áprilisából valók, így ezekből következtetéseket levonni még nem lehet (1. ábra).

1. ábra: Törökország izraeli exportjának és importjának alakulása 2020–2024 1. negyedéve között (USD)

Forrás: TÜIK 2024a.

A kereskedelem leállítására vonatkozó török döntés részben a belföldi nyomással magyarázható. A török közvélemény túlnyomórészt palesztinbarát és ellenséges Izraellel szemben, és többször felszólított a kereskedelem megszüntetésére. Az ellenzékhez közel álló közszereplők és a média kiemelte a török kormány képmutatását, amely kemény retorikát használ Izraellel szemben, miközben továbbra is kereskedik vele. A március 31-i helyhatósági választások kampányeseményei, amelyekben az Izraellel folytatott kereskedelem kiemelt téma volt, valamint az Új Jólét Párt (Yeniden Refah Partisi, YRP) – egy iszlamista párt, amely a Recep Tayyip Erdoğan elnök képmutatásában csalódott választókra apellált – felemelkedése és sikere megmutatta, hogy ezeknek

a következtetlenségeknek milyen politikai ára van. Erdoğan hagyományos támogatói bázisának egy része megbüntette pártját az Izraellel folytatott kereskedelem folytatásáért, ami megosztottságot okozott Törökország konzervatív táborában, és lehetővé tette az ellenzék győzelmét. Ezért a kormány megkeményedett álláspontjának célja, hogy elhallgattassa a kritikák egy részét, és középtávon visszaszerezze a szavazók támogatását Erdoğan folyamatban lévő hivatali idejére.

Törökország döntése, hogy leállítja a kereskedelmet Izraellel, és általában véve a háborúval kapcsolatos álláspontja nem szolgálja a reálpolitika érdekeit. A kereskedelem leállításával a török gazdaság jelentős devizaforrást veszít. Az Izraellel kötött szabadkereskedelmi megállapodás³ egyoldalú megsértése aláássa Törökország hitelességét kereskedelmi partnerei körében, valamint a nemzetközi szervezetekben felelősségre vonásnak teszi ki magát (Klein, 2024).

7. Összegzés

A 2020-as évek elejének regionális politikai környezete (például a szíriai polgárháború, Irán hatalmi törekvései, a palesztin-izraeli konfliktus, az USA közel-keleti politikája), hatást gyakorolt Izrael és Törökország, valamint Izrael és az Egyesült Arab Emírségek egymással folytatott kapcsolatainak alakítására. Bár mindegyik ország másként viszonyul Irán regionális ambícióihoz, és különböző súrlódási pontokat talál velük, Irán nukleáris küszöbállammá válása és regionális politikája egyre nagyobb aggodalomra ad okot. Izraelt különösen aggasztja a Teherántól Bejrútig tartó iráni tengely megerősödése, Törökország és Irán riválisok Szíriában és Észak-Irakban, a második hegyi-karabahi háború eredményei pedig növekvő feszültséget okoztak Irán és Azerbajdzsán között – egy olyan konfliktus, amelyben Izrael és Törökország egyaránt Baku oldalán áll. Az Egyesült Arab Emírségek Iránt tekinti a nemzetbiztonságát leginkább fenyegető veszélynek, és egy sor védekező válasz lépés kidolgozásával reagált, miközben egyidejűleg arra törekszik, hogy a lehető legnagyobb mértékben fenntartsa a nyílt gazdasági és diplomáciai kapcsolatokat Iránnal. Az Egyesült Arab Emírségek Iránhoz való közeledésére irányuló erőfeszítései azt a képet is hivatottak ellensúlyozni, hogy hírszerzési és operatív ügyekben együttműködik Izraellel. Mégis, bár az iráni fenyegetés alapvető mozgatórugója volt Izrael Törökországgal és az Egyesült Arab Emírségekkel való normalizálódásának, továbbra sem világos, hogy az egyes országok mennyire képesek mozgósítani a többieket Teherán ellen.

Azt is fontos kiemelni, hogy Ankara és Abu-Dzabi nem ugyanazokra a palesztin szereplőkre összpontosít. Míg az Egyesült Arab Emírségek határozottan Hamász-ellenes álláspontot képvisel,

³ A Török Köztársaság és Izrael Állam közötti szabadkereskedelmi megállapodást 1996. március 14-én írták alá Jeruzsálemben, és 1997. május 1-jén lépett hatályba. A vámok és a nem vámjellegű akadályok megszüntetésén kívül a szabadkereskedelmi megállapodás számos területet szabályoz, például az egészségügyi és növény-egészségügyi intézkedéseket, a belső adózást, a fizetési mérleget, a közbeszerzést, az állami támogatásokat, a szellemi tulajdonjogokat, a dömpingellenes és védintézkedéseket, valamint a származási szabályokat. Az ipari termékek tekintetében 2000. január 1-jével eltörölték az összes vámot és azonos hatású díjat. A mezőgazdasági termékek (A. jegyzőkönyv I. melléklete és az A. jegyzőkönyv II. melléklete) tekintetében Törökország és Izrael korlátlan vámmentességet vagy vámcsökkentést és/vagy vámkontingensek formájában való vámcsökkentést vagy vámmentességet biztosított egymásnak egyes, a másik féltől származó mezőgazdasági termékekre. Ezenkívül 2006-ban és 2007-ben mindkét fél felülvizsgálta a szabadkereskedelmi megállapodás hatálya alá tartozó mezőgazdasági termékek listáját (UNCTAD, 1996; Ministry of Trade, 2019).

addig Törökország támogatja azt. Ez a helyzet megkönnyíti Izrael számára, hogy az emírségekkel könnyebben tárgyaljon a palesztin kérdésről, mint a törökökkel. A normalizálódások optimista forgatókönyve azonban magában foglalhatja Ankara és Abu-Dzabi hídszerepét maguk a palesztin csoportok és Izrael között.

A 2023. október 7-i események és azok utóhatásai megváltoztatták a három ország kapcsolataiban bekövetkező pozitív tendenciát, és elsősorban a török–izraeli kapcsolatok elhidegülését okozták. A kapcsolatok jelenleg ismét válságban vannak, ahogyan az elmúlt évtized nagy részében.

Erdoğan (és a török közvélemény) mindig is nagy empátiával viseltetett a palesztin kérdés iránt. Az Izrael szembeni kemény kijelentések a teljes török politikai spektrumban elhangzanak. A gázai háború megnövekedett biztonsági kockázatára tekintettel mindenképpen csökkenti a térségbeli energetikai együttműködés esélyét. Ankara ellenzi az Egyesült Államok Izraelnek nyújtott támogatását, fokozott figyelemmel követi az USA növekvő jelenlétét a régióban, és nyilvánvalóvá vált számára, hogy Törökországot a jelenlegi válságban figyelmen kívül hagyják, elsősorban az Egyesült Államok, ugyanakkor Izrael is.

Irodalomjegyzék

- Amer, A. A. (2022). Hamas Fears Setback in Warming of Israel-Turkey Ties. *Al Monitor*, 15 March 2022. <https://www.al-monitor.com/originals/2022/03/hamas-fears-setback-warming-israel-turkey-ties/> Letöltve: 2024. 03. 12.
- Butler, D & Gumrukcu, T. (2020). Turkey May Suspend Ties with UAE over Israel Deal, Erdoğan Says. *Reuters*, 14 August 2020. <https://www.reuters.com/article/us-israel-emirates-turkey-idUSKCN25A0ON/> Letöltve: 2024. 03. 12.
- Cinkara, G. (2022). Interpreting Turkey's Current Diplomatic Rapprochement Toward the Gulf. *The Arab Gulf States Institute in Washington*, 22 March 2022. <https://agsiw.org/interpreting-turkeys-current-diplomatic-rapprochement-toward-the-gulf/> Letöltve: 2024. 02. 12.
- Güney, N. A. & Korkmaz, V. (2021). A New Alliance Axis in the Eastern Mediterranean Cold War: What the Abraham Accords Mean for Mediterranean Geopolitics and Turkey. *Insight Turkey*, 09 March 2021. <https://www.insightturkey.com/articles/a-new-alliance-axis-in-the-eastern-mediterranean-cold-war-what-the-abraham-accords-mean-for-mediterranean-geopolitics-and-turkey/> Letöltve: 2024. 02. 12.
- Harkov, L. (2022). Israel to Reopen Trade Office in Istanbul in a Further Sign of Warming Ties. *Jerusalem Post*, 06 July 2022. <https://www.jpost.com/business-and-innovation/banking-and-finance/article-711344/> Letöltve: 2024. 02. 12.
- Klein, D. I. (2024). Turkey's sudden ban on trade with Israel is already affecting Jews in both countries. *Times of Israel*, 16 May 2024. <https://www.timesofisrael.com/turkeys-sudden-ban-on-trade-with-israel-is-already-affecting-jews-in-both-countries/> Letöltve: 2024. 05. 22.

- Lindenstrauss, G. & Daniel, R. (2022). The Defense Minister's Visit to Ankara: A Turning Point in Security Relations between the Countries? *The Institute for National Security Studies*, 27 October 2022. https://www.inss.org.il/social_media/the-defense-ministers-visit-to-ankara-a-turning-point-in-security-relations-between-the-countries/ Letöltve: 2024. 02. 12.
- Lindenstrauss, G. (2023a). Not Standing Aloof: Turkey and the Events in Gaza. *The Institute for National Security Studies*, 19 October 2023. https://www.inss.org.il/social_media/not-standing-aloofturkey-and-the-events-in-gaza/ Letöltve: 2024. 02. 12.
- Lindenstrauss, G. (2023b). A New Flotilla from Turkey? *The Institute for National Security Studies*, 19 October 2023. https://www.inss.org.il/social_media/a-new-flotilla-from-turkey/ Letöltve: 2024. 02. 12.
- Ministry of Trade (2019). *Free Trade Agreements, Israel*. <https://www.trade.gov.tr/free-trade-agreements/israel/> Letöltve: 2024. 05. 22.
- Nagy, M. (2018). A palesztin államiság kérdése és a nemzetközi közösség. *Mediterrán és Balkán Fórum* 11 (1): 38–49. https://epa.oszk.hu/02000/02090/00027/pdf/EPA02090_mediterran_2017_01_038-049.pdf
- Rabinovitch, A. & Cohen, T. (2014). Truck by Truck, Israel Builds Trade Gateway to Arab world. *Reuters*, 01 July 2014. <https://www.reuters.com/article/idUSKBN0F63DF/> Letöltve: 2024. 02. 12.
- Tastekin, F. (2022). Iran Emerges as Catalyst for Closer Ties on Turkey-UAE-Israel Triangle. *Al Monitor*, 08 February 2022. [Iran emerges as catalyst for closer ties on Turkey-UAE-Israel triangle - Al-Monitor: Independent, trusted coverage of the Middle East](https://www.al-monitor.com/iran-emerges-as-catalyst-for-closer-ties-on-turkey-uae-israel-triangle) Letöltve: 2024. 03. 12.
- TÜİK (2024a): *Foreign Trade Statistics by Country, Israel*. *Turkish Statistical Institute*. <https://iz.tuik.gov.tr/#/showcase/SC-7B95E2B859DFO5U/db-11183489a6d400?filters=18792%3D2024%2618792%3D2023%2618792%3D2022%2618792%3D2021%2618792%3D2020&token=40f83e29ec7dd20ace6e66f5ca9072e82d5b9627> Letöltve: 2024. 05. 22.
- TÜİK (2024b). *Monthly Foreign Trade Statistics Tables - April 2024*. *Republic of Türkiye, Ministry of Trade*. <https://www.trade.gov.tr/statistics/foreign-trade-statistics/monthly-foreign-trade-statistics-tables-april-2024> Letöltve: 2024. 05. 22.
- UNCTAD (1996). *Turkey-Israel Free Trade Agreement*. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/2455/download> Letöltve: 2024. 05. 22.
- US DoS (2020a). *The Abraham Accords*. US Department of State. <https://www.state.gov/the-abraham-accords> (Letöltés ideje: 2024. 05. 22.)
- US DoS (2020b). *Abraham Accords Peace Agreement: Treaty of Peace, Diplomatic Relations and Full Normalization between the United Arab Emirates and the State of Israel*. US Department of State. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/09/UAE-Israel-treaty-signed-FINAL-15-Sept-2020-508.pdf> Letöltve: 2024. 05. 22.

- US DoS (2020c). *Abraham Accords: Declaration of Peace, Cooperation, and Constructive Diplomatic and Friendly Relations. Announced by the State of Israel and the Kingdom of Bahrain*. US Department of State. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/09/Bahrain-Israel-Agreement-signed-FINAL-15-Sept-2020-508.pdf> Letöltve: 2024. 05. 22.
- US DoS (2020d). *Joint Declaration: The Kingdom of Morocco, the United States of America and the State of Israel*. US Department of State. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/01/Joint-Declaration-US-Morocco-Israel.pdf> Letöltve: 2024. 05. 22.
- US DoS (2021). *The Abraham Accords Declaration*. US Department of State. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/01/Sudan-AA.pdf> Letöltve: 2024. 05. 22.

A Mohácsi-sziget természeti környezetének toponímiai vizsgálata a 20. század közepéig¹

Herczeg Alexandra² – Moró Dávid Róbert³

1. Abstract

Mohács Island is one of Hungary's most multicultural territory and thanks to its branching canal systems it has the most hydrographic names in the whole country. During the centuries, a number of ethnic groups had settled the island which greatly affected its geographical names and the usage of the landscape. From the 16th and 17th century due to the decline in the Hungarian population, Serbians, Bosnians and Šokci settled amongst them. Starting from the 18th century many Germanic people mostly Swabians started to settle there, too. The documentation of the Mohács Island and its geographical names have started in the early middle age thus making its development clearly traceable to the 21st century.

Key words: Mohács Island, toponymy, hydronymy, ethnicity

2. Bevezetés és célkitűzés

A Mohácsi-sziget Magyarország déli részén helyezkedik el, ott, ahol a Duna ismételt két ágra szakad. Ma a területén két ország és négy megye osztozik. A magyarországi területek nagyobb része Baranya és Bács-Kiskun vármegyékhez, és mindössze 26 hektárnyi erdőterület Tolna vármegyéhez tartozik. A sziget legdélebbi része a horvátországi Eszék-Baranya megye területén fekszik. A Mohácsi-szigeten ma három önálló település van (Dunafalva, Homorúd, Szeremle), és hat olyan terület, amely a szigeten kívüli települések külterületeit alkotja.

A sziget egyes részeit már az őskorban is lakták, de az ókortól válik fontossá. Ekkor leginkább védelmi funkciója volt a területnek. A népvándorlás viharait követően a magyarok megtelepedésével a térség hosszú évszázadokra egyetlen állam felügyelete alá került, a helyi, ma is használatban lévő földrajzi nevek tekintélyes része ennek a korszaknak a hozadéka. A kora újkori háborúk következtében a sziget mocsaras vidéke számos alkalommal nyújtott menedéket a környező települések lakóinak, de a sorozatos harcok miatt a népesség többször is kénytelen volt elhagyni lakóhelyét, és nem mindenki tért vissza. Ennek következtében az elmúlt fél évezredben a

¹ Tanulmányunk a 2023-ban tartott Országos Tudományos Diákköri Konferenciára készített dolgozatunk alapján készült.

² Phd-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola. E-mail: szandra4@gamma.ttk.pte.hu.

³ Phd-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola. E-mail: mororobi@gamma.ttk.pte.hu.

Mohácsi-szigeten a népesség folyamatosan változott etnikai értelemben, de létszám szempontjából is. A Balkán felől elsősorban szerbek és horvátok, a Német-római Birodalomból pedig németek telepedtek be. Ezen népek nagy hatással voltak a földrajzi és vízrajzi nevek változására: létrehoztak újakat, de részben át is vették az addigi neveket, esetlegesen át is formálták őket.

A tanulmányunk primer forrásai közé tartozott többek között az Első, Második és Harmadik Katonai Felmérés, a 19. századi kataszteri térképezés, illetve az 1941-es magyarországi katonai felmérés. A sziget korábbi névanyagának megismeréséhez Lázár deák 16. századi térképét, az 1700-ban keletkezett, Siklósi uradalmat ábrázoló térképet, Marsigli 1726-ban megjelent térképszelvényeit, Karpe Mihály 1760-as és Müller Ignác 1769-es térképeit, illetve a Dunamappációt használtuk fel. Ezek alapján, illetve szekunder források segítségével a következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy a Mohácsi-szigeten mikor és milyen szempontok határozták meg a földrajzi névadást, valamint az etnikai összetétel változása és a területhasználat miként befolyásolta a toponímia és a hidronímia gyakorlatát.

3. Szakirodalmi áttekintés és módszertan

A Mohácsi-sziget területével és különösen a témánkkal foglalkozó szakirodalom száma csekély. Vizsgálati területünk elemzése során fontos kiindulópontot jelentett Pap Norbert, Kitanics Máté, Ács Marianna és Reményi Péter toponímiai szemléletű kutatása a szomszédos Mohácsi-síkságról (Pap et al., 2023). Pesti János 1982-es Baranya megye földrajzi neveivel foglalkozó munkái és Pánya István történeti topográfiai munkássága is jelentős forrásnak bizonyult (Pesti, 1982; Pánya, 2020). A földrajzi nevek elemzése során nagy segítségünkre volt még Czuczor Gergely és Fogarasi János nyelvészeti műve, Pesty Frigyes „*Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben 1.*” című kötete, illetve Friczy Ádám „*A pécsi klérus birtokainak telepítésügyi összeírása 1733-ban*” című munkája (Czuczor & Fogarasi, 1862; Pesty, 1888; Friczy, 1979). A hidronímia kutatásában részben Faludi Gábor és Nebojszki László 2008-as tanulmánya, valamint Hervai András 2020-as, a Mohácsi-sziget vízrajzával foglalkozó disszertációja volt segítségünkre (Faludi & Nebojszki, 2008; Hervai, 2020).

Az Árpád-kori történelem definiálásához Györffy György könyvét, a történeti földrajzi leírásoknál pedig Andrásfalvy Bertalan és Frisnyák Sándor műveit használtuk (Györffy, 1963; Andrásfalvy, 1975; Frisnyák, 1999). Baranya megye történelmének pontosabb megértéséhez Bándi Gábor és Ernyes Mihály munkáit vettük alapul (Bándi et al., 1979; Ernyes, 2021). A Mohácsi-sziget és közvetlen környezetének megismeréséhez Szita László és Kalinka Tamás tanulmányait dolgoztuk fel (Szita, 1976; Kalinka, 2019). A kutatásunkkal kapcsolatban továbbá fontos adatokat szolgáltatott a Központi Statisztikai Hivatal adatbázisa és helynévtára is.

A helynevek a történelmi földrajzi tájakon különböző természeti és kulturális tényezők hatására alakulnak ki, sajátos nyelvi és etnikai környezetben. Ezek a folyamatok a Mohácsi-szigeten is végbementek. A kutatásunk során felhasznált térképeket a Hungaricana és az Arcanum adatbázisából gyűjtöttük le. Minden olyan munkát igyekeztünk megvizsgáltunk, amelyen a Mohácsi-szigetet ábrázolták, és ezek közül a számunkra releváns térképeket vetettük elemzés alá. Fontos

szempont volt, hogy szerepeljenek rajtuk feliratok a sziget területén. A földrajzi neveket a térképek keletkezési ideje és különböző jellemzők (nyelvi eredet, földrajzi jelleg stb.) alapján adatbázisba rendeztük. Ezt követően elemeztük a földrajzi helynevek eredetét, etimológiáját.

Az előbb felvázoltak alapján kétfajta toponímiai elemzést alkalmaztunk, az intenzív és extenzív toponímiát alapul véve. Az intenzív toponímiai kutatás kvalitatív jellegű, melynek során a helynév történetét tanulmányozzák. Olyan alapkérdésekre kell választ adnia a kutatóknak, mint a ki, mikor és miért adta az adott nevet, illetve mit jelent vagy honnan származik a név. Az extenzív toponímiai kutatás sokkal szélesebb körű, kvantitatív jellegű. Alapjául például adatbázisok vagy térképek szolgálnak. Ilyenkor egy régió jellemzőit tárják fel, melyeket különböző kategóriákra osztanak a helynevek jellemzői alapján (Tent, 2015; Herzen & Herzen, 2023).

4. A sziget történeti földrajza és sokszinű népessége

A kistáj elhelyezkedését tekintve a mai Baranya és Bács-Kiskun vármegyék határán fekszik, területe 380 km². A sziget geomorfológiai adottságai szerint ártéri síkság, a térség nagyobb része belvív- és árvízveszélyes, és ezek a jellemzők befolyásolják a települések elhelyezkedését, emellett a társadalmi és gazdasági helyzetét is (Gyenizse, 2020). A táj egyedülálló szegmense a Dunafalvához tartozó Vári-puszta, ami a Füzeséri-Holt-Duna jobb partján terül el. Azért is érdekes ez a terület, mert a sziget egyetlen olyan része, ahol triász mészkőkibukkanást találunk (Becse, et al., 2010). A sziget már a római korban is fontos folyami átkelőhely volt, valamint jelentős védelmi funkciót töltött be, mivel itt futott Pannónia provincia limes vonala. A Szekcsői-Duna bal partján, a mai Dunafalva település közelében található meg a Contra Florentiam néven ismert római kikötőerőd maradványai, amely Dunaszekcső, vagyis az annak területén álló Lugio városának szigetre kihelyezett kikötőerődje volt.

A Nyugat-római Birodalom bukásával Pannónia területén is megváltoztak a viszonyok. A népvándorlási hullámok lezárásaként a 9. században érkeztek meg a magyarok. A Magyar Királyság megalakulása után a Mohácsi-sziget fontos szerepet játszott. Egyrészt a Dunán való átkelés és a rajta áthaladó kereskedelmi, illetve hadi utak miatt, másfelől a sziget ártereiben történő halászat, legeltető állattartás és az ártéri gazdálkodás más formái is jelentőséggel bírtak. A tatárjárás idején a térség mocsarai menedéket nyújtottak a közeli falvak lakóinak (Pánya, 2020). A területen a települések és az utak elsősorban a Mohács–Földvári-tó vonaltól északra fekvő magasabb térszíneken alakultak ki, míg a déli részekre inkább a Duna két ágának peremén létrejött falvak külterületei nyúltak be. Ez utóbbi alól kivételt képez Kengy falu, amely a sziget déli részén létesült (Györffy, 1963).

A territórium nagyobb mértékű benépesedését a 14–16. század közötti időre lehet tenni (Frisnyák, 1999). Ezekben az években keletkezett nemesi és egyházi oklevelek alapján a szigeten legalább kilenc önálló település volt: Felmohács (Nagy, 1998), Felcsele (Csánki, 1894), Felszekcső (Bezerédy, 1975), Kengy, Töttös (Györffy, 1963), Szembécs (Konkoly, 2012), Lak, Páliport (Iványi, 1904) és Gerebecs (Pánya, 2020). Ezeken túl egy pusztabirtok, Póstelek is itt terült el. Egyes feltételezések szerint a szigeten lévő falvak a mohácsi csatát követő években elnéptelenedtek,

ugyanakkor a Duna nyugati partján lévő települések, Szekcső, Mohács és Bába biztosan nem. Az oszmán uralom időszakában a szigetre déli szláv népek települtek be (Györffy, 1963; Frisnyák, 1999; Pánya, 2020).

Az oszmán uralmat követő időben megindult a visszaszerzett területek reintegrációja az ország gazdasági keringésébe. A hódoltság ideje alatt elpusztult települések egy részének újratelepítésével vagy újak alapításával igyekeztek ezt elérni. A Mohácsi-sziget tekintetében a magyarok és a déli szlávok játszották a legjelentősebb szerepet. A 18. század végére a sziget körül a Duna folyása megváltozott, a keleti, Baracskai-ág helyett a nyugati, Mohácsi-ág lett a főág. A 17–18. századig a keleti ág volt a fő hajózási útvonal, ezen a szakaszon haladtak végig a nagyobb teherhajók. A nyugati ág is hajózható volt, kivéve a száraz időszakokban. Ezt egy 1700-as térkép is bizonyítja, amely Mohácstól délre, a Duna partján feltüntet egy hadikikötőt is (Pap et al., 2020) (1. ábra). A Mohácsi-sziget történetében a folyószabályozások okozta tájváltozás hozta a legjelentősebb átalakulásokat. A 19. századra a Baracskai-Duna fejlődése megállt, a történelmi sziget északi, keleti és déli határát ez az ág jelölte ki. 1870-ben kezdték meg a Ferenc-tápcsatorna kiépítését, amit 1875-re be is fejeztek. Ez vált a Mohácsi-sziget új határává.

Az I. világháború lezárultát követően, az 1918. november 13-án aláírt katonai konvenció értelmében az ország déli területei, köztük a Mohácsi-sziget is szerb katonai megszállás alá került (1921 augusztusáig). A trianoni békediktátum hatására Baranya vármegye nagyobb része Magyarország területén maradt, de a vármegye területének 22,4%-a elveszett, a Mohácsi-sziget legdélebbi részei is az újonnan születő déli szláv államalakulathoz kerültek (Szenoradszki, 2009; Hervai, 2020; Ernyes, 2021). A II. világháború idején, 1941-ben Horvátország függetlenségének kikiáltása után Magyarország ismét birtokba vette a Baranya-háromszöget és a Bácskát, egészen 1944-ig, amikor a jugoszláv partizánalakulatok visszafoglalták a térséget. A 20. század közepétől azután több önálló település jött létre a Mohácsi-szigeten, valamint a sziget körüli településeknek a külterületei találhatók itt meg.

Magyarország területén az elmúlt évezredben több etnikum is megtelepedett, de csak a 20. században vált homogénebbé a társadalom. A térséget hosszú ideig magyarok lakták, de a mohácsi csatát követően létszámuk lecsökkent. A 16–17. században a török hódoltság idején megkezdődött az elszerbesedett vlachok, szerbek, bosnyákok és sokácok beköltözése. A felszabadító háborúk idején, az 1680-as évektől ismét betelepülési, betelepítési hullám zajlott (Kitanics, 2016). A Rákóczi-szabadságharc, illetve az azzal párhuzamos és az azt követő pestisjárványok (1709–1711, 1738–1742) a terület népességét érzékenyen érintették. A szabadságharc miatt délre menekült horvátok és szerbek a harcok elültével fokozatosan tértek vissza a baranyai területekre. A pestisjárvány okozta változásokról keveset tudunk, azonban Mohács esetéből kiindulva valószínűsíthető, hogy a szigeten is voltak, akik a járvány áldozatául estek (Szita, 1976; Őri, 2005; Faragó, 2007; Pap et al., 2023).

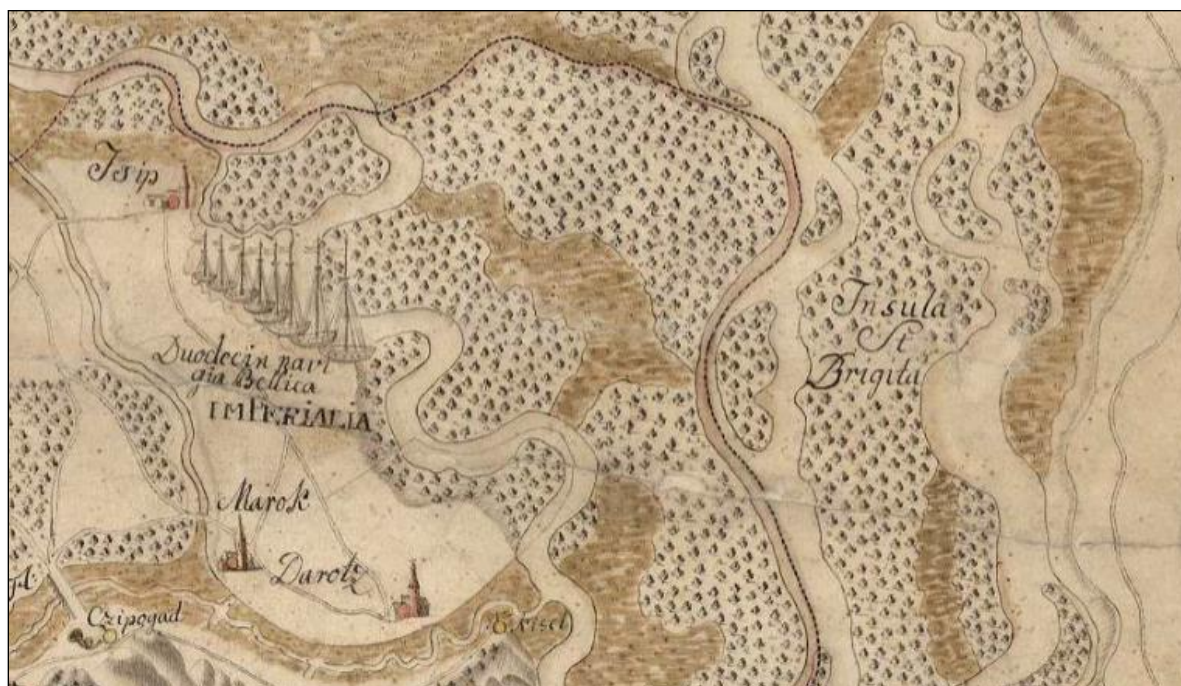
A szervezett betelepítéseknel a fő cél a munkaerőpótlás volt, ezáltal kerültek a németek („svábok”) hazánk területére a 18. század elejétől. III. Károly több tízezer telepest telepített le, majd munkáját Mária Terézia folytatta a század közepén és második felében. A cigányok már az Oszmán Birodalom terjeszkedése idején is itt tartózkodtak a területen, de Szerbiából és Havasföldről csak a 19. századtól vándoroltak be tömegesen. A térségbe a zsidók a 19. század közepétől kezdtek el

nagyobb számban betelepülni (Ernyes, 2021). Ezután nagyobb etnikai szerkezetváltás csak a második világháború idején és a közvetlenül azt követő időszakban volt. A háború idején a zsidó (és cigány) népesség egy része a holokauszt áldozatává vált. A harcokat követően a kollektív bűnösség elve alapján a német kisebbség jelentős részét kitelepítették Magyarországról, így a vizsgálati terület környezetéből is (Dunaszekcső, Lánycsók, Mohács, Majs, Nagynyárád, Udvar). Helyükre felvidéki magyarok és alföldi szegényparasztok költöztek be (Reményi, 2004; R. Süle, 2022).

5. A Mohácsi-sziget természetföldrajzi névanyaga

5.1. A sziget

A sziget Mohács településről kapta a nevét. A későbbiekben a különböző nyelvhasználatok miatt ennek alakja folyamatosan változott. A szigetről több száz forrás maradt fenn a középkorból, ennek ellenére egyes vélemények szerint a területet nem nevezik meg, ugyanakkor más dunai szigeteket igen (Pánya, 2020). A Mohácsi-szigetet Lázár deák is ábrázolja 16. századi művén (*Tabula Hungarie*). A szerző ekkor még nem tüntette fel a nevét, csak a területén található két falut (*Vajas és Felmohács*) (Lázár, 1528).

1. ábra: A Mohácsi-sziget keleti része 1700-ban (részlet)

Forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/OSZKTerkeptar/2142/>

Ismerünk egy 1700-ra datált, a siklósi uradalom felosztásáról készített térképet is (Pap et al., 2023). Ezen jól látható, hogy a sziget területét a Duna egy ága kettéválasztja, ugyanakkor csak a keleti rész került megnevezésre, mely az *Insula St. Brigita* (Szent Brigitta-sziget) nevet viseli (1. ábra). Luigi

Ferdinando Marsigli az 1690-es években térképezte fel a területet, de munkáját csak 1726-ban adták ki *Danubius Pannonico-mysicus* címmel. Az 1700-as térképnél említett Duna-ág, ami a szigetet elválasztja, Marsigli térképén nem került ábrázolásra. Az itáliai földrajztudós a sziget nevét *Mobacs Insula* néven, magyarul és latinul tünteti fel (Marsigli, 1726). Karpe Mihály 1760-as és Müller Ignác 1769-es térképi ábrázolásán már a sziget nyugati felének elnevezése is megjelenik az említett keleti mellett (Müller, 1769; Faludi & Nebojszki, 2008). Karpe térképén a nyugati rész *Insula Mobaciensis*, míg Müllerén az *In. Mobacs* felirattal szerepel. Az elnevezések a Mohácsi-sziget magyar nevének „latinósított” változatai. Az Első Katonai Felmérés (1782–1785) során készült térképi ábrázoláson a szigetet *Mobacser Insul* néven feliratozták (Első Katonai Felmérés, 1783). A Második Katonai Felmérésen (1819- 1869) már a *Mobácser Insel* elnevezés jelenik meg. Ezekben a térképeken a Habsburg Birodalom területén már nem a latin nyelvet használták, a térképi feliratozásokkor főként a német nyelv volt használatban, valamint egyes helyeken a magyar neveket németesítették. A Második Katonai Felmérés szelvényein a sziget területén, az egyes birtokokra vonatkozóan az előbbieken túl több magyar és déli szláv név is megjelenik (Második Katonai Felmérés, 1858). A Harmadik Katonai Felméréstől kezdve már olvasható a nyugati oldalon a *Margita-sziget* elnevezés is, a magyar Mohácsi-sziget és a németesített *Mobacser Insel* név mellett (Harmadik Katonai Felmérés, 1881). Több 19. századi térképi ábrázoláson látható a *Szektsői Szigeth* vagy a *D. Szekcső-Sziget* név is, ami ma Dunafalva területét foglalja magában (Koczian, 1838; Comitatus Baranya, 1870). Az ábrázolások feliratainak nyelvezete itt „régies magyar”.

Vizsgálatunk során magyarázatot kerestünk arra is, hogy a sziget keleti (Brigita) és nyugati (Margita) felét, mely személyekről nevezhették el. A *St. Brigita* név valószínűleg Európa társvédőszentjéhez, Svéd Szent Brigittához köthető, aki a 14. században a kereszténység kiemelkedő alakja volt.⁴ Feltételezhető, hogy a korabeli vallási viszonyok miatt kaphatta a sziget a Szent Brigitta elnevezést (Bogár, 2013; Iancu, 2014). A *Margita* elnevezést pedig Árpád-házi Szent Margitnak tulajdonítjuk, aki a 13. században a Domonkos-rend tagja volt és Nyulak-szigeti (Margit-sziget) apácakolostorban élt. A középkorban, a török megszállásig a Nyulak-szigeti domonkos apátságban a Mohácsi-sziget nyugati területén több birtoka is volt, így tiszteletből adhatták a területnek ezt a nevet.

5.2. Hidronímia

A Mohácsi-sziget egész területét sűrűn behálózzák a vízfolyások, ma főként csatornák színesítik a tájat, de kisebb-nagyobb tavakat, lefűződött folyókanyarulatokat is találunk a területen. A folyószabályozás előtti időszakban számos fokkal is találkozhatunk a régi térképeken. Leginkább magyar és déli szláv eredetű nevek jelennek meg a földrajzi névanyagban, de helyenként felbukkannak a német és a török nyelv nyomai is. Az alábbiakban ezen vízfelületek neveinek eredetére keressük a választ.

⁴ Magyarországon először az 1516-os Gömör-y-kódexben kerül említésre, de tudomásunk van hét másik magyar nyelvű kéziratról is, ahol szintén jelen vannak imádságai. Ez jól tükrözi, hogy a 16. században népszerűek voltak a fohászaik. A 17. században Pázmány Péter is belefoglalta imakönyvébe, valamint a 18. században további két imádságoskönyvben is fellelhetők Szent Brigitta imái.

Az egyik legrégebbi névvel rendelkező víztest a Duna. Neve az ókori kelta *danu* szóból ered, melynek jelentése folyó. A folyam Vaskapuig tartó szakaszát a rómaiak *Danuviusnak*, a görögök az Al-Dunát *Isztroszának* nevezték. Az utóbbi két változat egy folyami istenről kapta a nevét. (Pecz, 1904; Pesti, 1982). A Duna mai mérete és futása körülbelül a 18. század végére alakult ki. A folyó főága a 18. századig a keleti ág volt, melyet Öreg-Dunának is hívtak. A nyugati ág ekkor még keskenyebb, a hajózás kisebb jelentőségű volt ezen az ágon (Pap et al., 2020). A Második Katonai Felmérés térképén a nyugati ágra *Donau Stromként*, azaz Duna folyamként hivatkoznak. A keleti ágon több név is szerepel: *Ó-Duna*, *Baracska Duna* és a déli szláv eredetű *Stari Dunav* (Ó-, vagy Régi-Duna). A Duna lefűződött kanyarulatait is a *Régi Duna* névvel jelölik, de sok helyen a német „*Alte*” (rég) melléknevet használják. A Második és Harmadik Katonai Felmérés térképein a folyó, pontosabban egyes szakaszainak különböző elnevezésébe futunk bele. A Mohácsi-sziget északi részén, Szeremle településnél folyik a *Sugovicza* vagy más néven *Szeremlei-Duna*, az Első Katonai Felmérés szelvényén a nevet németesítve olvashatjuk: *Schubovitzza Graben* (Sugovica-árok). A folyó déli szláv neve *Šugavoda*, ami a horvát *šugava voda*, vagyis *piszkos víz* szóból eredeztethető.

A Mohácsi-sziget déli részén, az Ada-szigetnél a folyó ezen ágát *Sárkány-Dunának* nevezik a kanyarulatok miatt. Szeremlétől nyugatra a Duna egy szakaszát *Mohács Vajasnak* hívták: a Vajas név a középkorból ered, és feltehetőleg a *vájás* szóból származik, „[...]mely a középkorban mesterségesen fenntartott széles vízutat, csatornát jelölt.” (Pesti, 1982, p. 243).

Az egyik legjelentősebb tó a vizsgált területünkön a *Riba-tó*, amit a déli szlávok *Rinja*, a németek *Riba Teich* néven említenek (Pesti, 1982). Ez a tó a Duna egykor lefűződött holtága. Az Első Katonai Felmérés térképén még az látható, hogy egy vízfolyáson keresztül kapcsolatban volt a Dunával, viszont a térképi elhelyezése pontatlan, a későbbiekben ez a kapcsolat megszűnt. A *riha* hangzó egyes vélemények szerint a *riszált*, *ribált* szavak hangját utánozza, ezeknek a származékszava a *rihál*, másképpen *nyiszál* vagy *nyirbál* (Czuczor & Fogarasi, 1862). Feltehetően emiatt kapta a tó ezt a nevet, mivel ez egy „lenyírt” ága a Dunának.

A másik jelentős tava a szigetnek a *Dávodi Földvári-tó*, ami szintén a Duna lefűződött ága, és a 18. századtól vált morotvatóvá. Neve összefüggésben lehet a Mohácsi-síkságon, a Borza partján fekvő egykori Földvár faluval, mivel annak középkori birtoka egy szalagszerű sávban a szigetre is kiterjedt, beleértve a tó területét is. Ezt az állapotot a 18. század első felében ismét rögzítették, amikor a püspöki birtoktól elhatárolásra került a Savoyai-féle Bellyei-uradalom birtokteste. Az elhatárolást, egyben pedig a Földvár-tavat „*Lacus Földvariensis*” formában Mikoviny Sámuel ábrázolta a valamikor 1720–1725 között készült, Mohácsi-szigetet bemutató térképén. A tó Marsigli 1690-es években készített térképén is megjelenik *Udvar Palus*, azaz *Udvar(Földvár)-tó* alakban (Pap et al., 2023). Az Első Katonai Felmérésen nem szerepel, a Második és Harmadik Katonai Felmérésen Földvár-tó néven jelenik meg. A Földvár-tó környékén több kisebb tó is létezett a szabályozások előtt, amit szintén a Második és Harmadik Katonai Felmérések térképein ábrázolnak.

A *Topolovac-tó* az Első és Második Katonai felmérésen látható, a Földvár-tótól délnyugatra. A név déli szláv eredetű, meleg helyet jelent, és ugyanúgy erről a tulajdonságról kapta a nevét, mint az ugyanilyen nevű erdő és fok. A tavak elnevezésében itt is megjelennek az állati eredetű nevek: a *Kárász-tavat* a Harmadik Katonai Felmérésen már *Kakas-tóként* tüntetik fel, valamint szerepel egy *Csakál-tó* is, ami véleményünk szerint a sakálról lett elnevezve.

Az alábbiakban felsorolt tavakat a Harmadik Katonai Felmérés térképszelvényén ábrázolják. A *Febér-tó* neve Andrásfalvy szerint a fertő szavunk eltorzított alakjából származik (Andrásfalvy, 1975). A fertő állapot a tavak pusztulásának első fázisa, amikor a tó fenekén már megjelenik a növényzet, de a nyílt vízfelület aránya még 50% felett van. A *Mala Glibovica* és a *Velika Glibovica* déli szláv eredetű. A *glibovica* a mocsár szóval van kapcsolatban, míg a *mala* kicsit, a *velika* pedig nagyot jelent. A *Siroka Bara* név is a déli szlávokhoz köthető, a *siroka* szó magyarul széles, a *bara* kifejezést pedig olyan tóra használják, ami mocsaras, lápos jellegű. Ezeket a földrajzi neveket a minősítő jelzővel ellátott nevek közé soroljuk.

A mai mohácsi Felsőkanda területén a *Fűzfa-tó* helyezkedett el egykor. Nevét a Második Katonai Felmérésen tüntetik fel, a Harmadik Katonai Felmérésen és a 19. századi kataszteri térképen a tó van csak jelölve. Neve onnan származik, hogy II. József a 18. században elrendelte Kandán, hogy fűzfákat telepítsenek. Uralkodása alatt mintegy 30 000 darab fűzfát ültettek itt (Pesti, 1982).

A *fok* vízelvezető vízfolyást jelent. A Dunán olyan nagy víztömegek érkeztek minden évben, amelyek akár árvizet is okozhattak. A 18. századig a Mohácsi-sziget lakossága mesterséges fokokat, csatornákat alakított ki, hogy ezek segítségével a felesleges víztömeget szétosztassák és hasznosítsák. Andrásfalvy elsődleges fokoknak nevezi „*azokat a vízkapukat, melyek közvetlenül a folyóvíz medréből nyílnak. [...] A fokok segítségével feltöltött tavak és medrekből további területekre, tómedrekre, alacsonyabb fekvésű lapokba, palékaiba lehetett vezetni a vizet. Ezeket másodlagos fokoknak nevezhetjük*” (Andrásfalvy, 1975, p. 159). A fokoknak köszönhetően létrejött a fok-gazdálkodás. Ez a fogalom megjelenik a földrajzi nevekben is, főként a sziget területén. Ezen vízfolyások neveinek alkotásánál a fok szó második tagként szerepel, előtte valamilyen fajta jelző vagy főnév áll. A következőkben felsorolt fokok neveit a Második és Harmadik Katonai Felmérés térképein feliratozták. A vizsgált névanyagunkban minősítő és birtokos jelzők is szerepelnek. Birtokos jelzővel a *Paptava-fok* rendelkezik, minősítő jelzővel ellátott nevek az alábbiak: *Ásott-, Fás Duna-, Hosszúfenék-, Kis Duna-, Kutas-, Lassú-, Sár-, Sebes- és Új-fok*. A *Gyepes-fokot* is az utóbbi kategóriába soroljuk, az „er” végződés a németesített alakra utal, magyar jelentése: gyepes terület. A sziget legdélebbi területén egymás mellett található két fok, amelyeket német nyelven írtak a Második Katonai Felmérés térképszelvényén: *Grosser Hátgraben* és *Kleiner Hátgraben*. A *grosser* németül nagyot, a *kleiner* kicsit, míg a *graben* árkot jelent. A két földrajzi névben a „*Hát*” kifejezés a „*Heide*” szóból eredeztethető, aminek az eredeti jelentése *fenyér*. A térképen a vízfolyások környezetében (a jelmagyarázat alapján) pusztát (*Heide*) ábrázolnak. A két névben a „*Hát*” szó valószínűleg arra utal, hogy az árkok egy füves területen vonulnak végig.⁵ Az 1865-ös kataszteri térképen már szláv nyelven tüntetik fel a neveket: *velika duga Bara* (nagy hosszú tó) és *mala duga Bara* (kis hosszú tó). Ezeket a neveket is minősítő jelző alapján nevezték el. Feltűnő, hogy a déli szlávok tóként hivatkoztak rá, holott ezek egykor vízfolyások voltak. Ezeken felül olyan, személynevet viselő fokok is megjelennek, mint a *Sára-, Simin-, Bakota-, Rakovaczi- és a Dekasy (Degas)-fok*. Az utóbbi négy elnevezés is szláv eredetű.

⁵ Köszönjük Fitt Andreának a két német nyelvű földrajzi névnél nyújtott segítségét.

1. táblázat: A Második és a Harmadik Katonai Felmérésen szereplő egyes déli szláv és török eredetű foknevek és jelentésük

Térképeken szereplő foknevek	Jelentésük
Jécs-fok	A déli szláv <i>jecati</i> , azaz harsog, nyöszörög igén alapszik. A név a víz harsogó folyására utal.
Kanda-fok	Czuczor és Fogarasi szerint a <i>kanda</i> szó török eredetű, ami a magyar <i>bova</i> kérdőszónak felel meg.
Oraskovica-fok	A Második Katonai Felmérésen Rakovaczki-fokként került feltüntetésre. Az oraskovica dióst jelent.
Prekop-fok	Déli szláv eredetű szó, a <i>prekop</i> vagy <i>prokop</i> árkot jelent.
Rasztok-fok	A déli szláv <i>rastoka</i> szétágazást jelent, két vagy több vízfolyás csatlakozásáról lett elnevezve. A második felmérés térképén, a Riha-tótól keletre helyezkedik el. Jól kivethető, hogy több ágra bomlik szét.
Topolovac-fok	Déli szláv eredetű név, amely meleg helyet jelent. A közelében található Topolovac-erdő is így kapta a nevét.

Forrás: Czuczor & Fogarasi, 1862; Pesti, 1982; Pap et al., 2023.

Különböző állatokhoz köthető földrajzi nevek is felbukkannak a sziget névanyagában: *Kacsafok* (vadkacsák tartózkodási helye volt), a legelsőik között – még a 17. század végén – dokumentált víznév a *Disznóvíz* (a környező legelőkön disznókat neveltek) (Marsigli, 1726), *Konyicza-fok* (lóítató, lógázló) és a *Kígyós-fok* (vizes rész, mely sok kígyó tanyája) (Czuczor & Fogarasi, 1862; Pesti, 1982).

A mai Dunafalvától délkeletre fekvő területet feltehetően bosnyákok vagy Bosnyák nevűek használták, ezért az itt lévő fokot is *Bosnyák-foknak* nevezték. A *Pap*- és az *Ostya-fok* (Harmadik Katonai Felmérésen Gaics-fok) egyházi birtokon helyezkedett el, vélhetően a katolikus vallási kultusz miatt nevezték el ezeket így. A kelet-nyugati folyásirányú *Béda-fok* nevének eredetére nincs határozott magyarázat, azonban sejtethetően az ártéri terület régi magyar nevéből ered: „*Dunaszekcsőn a hasonló ártéri területeket Bődének, Kölkeden Bédának nevezik. Némely Duna-menti ártéren a böde az apró vízi állatok népi gyűjtőneve.*” (Pesti, 1982, p. 417).

A nagyszabású belvízmentesítő munkálatok a 19–20. században kezdődtek meg a sziget egész területén. Ezzel megszűnt a több évszázadnyi hagyományra épülő foggazdálkodás, helyét egyre inkább a szántóföldi gazdálkodás vette át (Hervai, 2020). A fentebb elemzett fokok többsége mára teljesen megszűnt vagy átnevezésre került.

5.3. Szigetek és zátonyok

A vizsgált területünkön, a Mohácsi-szigeten kívül számos kisebb szigetet és zátonyt is találunk. A Második Katonai Felmérés térképén több alkalommal találkozunk az *Insel* elnevezéssel, ami a sziget német megfelelője. Ilyen például az *Ada Insel* (az *ada* szó török nyelven is szigetet jelent) is, amely a Mohácsi-sziget délnyugati területén, a Sárkány-Duna kanyarulatánál helyezkedett el. Ma már ez a sziget nem létezik, mert a folyószabályozások következtében a Dunának ezen kanyarulatát

megszüntették. A Harmadik Katonai Felmérés 1:75000-hez méretarányú térképén csak Szigetnek, az 1:25000-hez méretarányún pedig Ada-szigetnek hívták.

Hercegszántótól nyugatra kerül el a *Kadia Insel* (Kadia-sziget). A Második Katonai Felmérésen és a Duna mappáció ábrázolásán is a *Kadia* név szerepel (Duna-mappáció, 1840). Az elnevezésnek több magyarzata is van. Egy, a 18. század első felében írott forrás az alábbiakat közli: „...*azon szigeten, melyet a két Duna egyik nap Kelet, azaz Bács Vármegye felül, a másék Mohács felül közben vesz, réghenten Oszrováknak hittak, de minék utána török világban bizonyos Kadia nevő Törököt, aki azon szigetben sok méheket tartott, veszprémi magyar hajdúk (kikekel akkor szólott is a Fátens) megfogták, és mezételet fához kötén ugyan abban az szigetben szűnyogokkal megették, azolta Kadia szigettyének hívatatik és ugyanazon sokszor nevezett szigeten túl Bács vármegye felül lefolyó Duna mindenkor öreg Dunának nevezetett...*” (Szita, 1976, p. 55). A Harmadik Katonai Felmérésen a Kadia-szigetet már *Budzsáknak* hívják. Miközben a Mohácsi-sziget legdélebbi részének nyugati felén is van egy *Budzsák* nevű sziget. Mindkét elnevezésnek hasonló a jelentése, többnyire a periférián lévő elhagyatott, eldugott, mocsaras helyeket nevezték így.

A Mohácsi-sziget legdélebbi részén helyezkedett el a sokak által „*senki szigetjének*” nevezett kis terület, a *Kengya (vagy Kengyia)-sziget*, melyet egykor a Lassú-fok és a Baracska-Duna fogott közre. Jelenleg „de jure” Horvátországhoz tartozik, de Szerbia felügyeli a területet. Ma ezen a helyen tanyavilágot találunk, melyet szintén Kengyianak hívnak. Mára a tanyák száma megfogyatkozott, az 1956-os jeges árvíz itt is elpusztított szinte mindent. Lakosságának etnikai összetételéről nem tudunk sokat, főként déli szlávok élhettek itt, az 1760-as évektől pedig palócok érkeztek a Felvidékről (Kalinka, 2019). Nevének jelentését nem ismerjük, írott források nincsenek róla, de úgy véljük a korábban már említett középkori Kengy falu nevét őrizte meg.

A Harmadik Katonai Felmérésen a *Panjovitica-* vagy *Panjoviticza-sziget* Hercegszántótól északnyugatra található, neve déli szláv eredetű lehet, pontos jelentését nem ismerjük. A Habsburg Birodalom kataszteri térképén *Klagya* néven szerepel, ami szintén horvát vagy szerb eredetű (*kladá*), és farönköt jelent. Az 1941-es magyarországi katonai felmérésen itt már csak a *Horváth-tanya* felirattal találkozunk, amely a szigeten lévő egyik terület tulajdonosára utal.

A magyar eredetű elnevezések közül a *nagy, kis, mocskos* melléknevek több helyen jelennek meg a térképeken. A kis és nagy jelzőket értelemszerűen az adott szigetek a méretük miatt kapták. Kölked településtől keletre helyezkedik el a *Mocskos Sziget*, amelynek nevét először a Második Katonai Felmérés szelvényén olvashatjuk. Elnevezése egyes feltételezések szerint abból ered, hogy a régi időkben a dunai hajósok ezen a részen kötöttek ki fürdeni (Pesti, 1982). Jóval valószínűbb azonban, hogy a folyószakasz (Mocskos Duna) zavaros vizéről kapta a nevét. Magyarország katonai felmérésén (1941) a szigetet már *Harci-zátony* néven jelölik, a térkép alapján a Mocskos-Duna a természetes mederváltozás következtében fokozatosan tűnik el.

Személyneveket tartalmazó szigetnevek közül kevés található a vizsgálati területünkön. A korábban említett Margitta és Brigitta elnevezéseken kívül még egy női személynevet tartalmazó földrajzi nevet találtunk, a *Gabriella-szigetet*, ami a mai Hódunától (Hercegszántó külterülete a szigeten) nyugatra helyezkedik el. Ez az elnevezés először az 1941-es katonai felmérés térképén bukkan fel, előtte a zátont *Beda-szigetnek* hívták (az ártér jelentésű *beda* szó eredetét az előzetesen már említettük). Pesti János gyűjtésében, az adatközlők szerint „*Frigyes főherceg lányáról*” nevezték el

(Pesti, 1982). Az említett főherceg az a Habsburg–Tescheni Frigyes volt, aki a 20. században élt, és a vizsgált területünkön birtokokkal rendelkezett. Egyik lányát valóban Gabriella Mária Teréziának hívták.

Állatokról történő elnevezést a szigetek között nem igazán találunk, de megjelenik például a *Sárkány-sziget* esetében a mitikus lény. A hely a közelében lévő Duna kanyarulatról, a Sárkány-Dunáról kapta nevét, melyet annak kanyargóssága miatt neveztek ezen a néven. A szigetek felül négy zátonyt is névvel illetnek az 1941-es katonai felmérés térképén, hármat Dunaszekcső és egyet Mohács közelében. A mohácsi *Cigány-zátony* nevét onnan kapta, hogy a városban élő cigányság zöme a település déli részén élt, a zátony közelében. A dunaszekcsői hármast a *Felső-, Alsó- és Szent Háromság-zátony* néven ismert. A *felső* és *alsó* elnevezések arra utalnak, hogy a városhoz képest hol helyezkedtek el. A kataszteri térképen a *Felső-zátony*t még *Kis-szigetnek* (ami a méretére utal), az *Alsó-zátony*t pedig *Alsó-Bödének* írják. A *Szt. Háromság-zátony* neve onnan eredhet, hogy még a 19. század elején a Mohácsi-sziget szekcsői részén építettek egy Szentháromság kápolnát, amit a későbbi folyószabályozások által leválasztottak a szigetről. Ennek megfelelően a kápolna miatt kaphatta a zátony ezt a nevet (Pesti, 1982).

5.4. Erdők

Az első részletes forrás, amin már nevekkkel jelölik a Mohácsi-szigeten fellelhető erdőket, a Duna-mappáció. A Második Katonai Felméresem a magyar *erdő* szó helyett még néhány földrajzi névvel a német *Wald* (erdő) szót használják, ilyen például a *Csele Wald* (Rihatótól északra) is: neve Csele faluhoz köthető, ami a török időkben pusztult el, a települést pedig Cselej nevű birtokosáról nevezték el (Györffy, 1963). A középkorban ez a szigeti terület a faluhoz tartozott. Ettől keletre helyezkedik el a *Tiser Wald*, amely egyes adatok szerint a *Tiser*, azaz a *Tischler* (Ács) vezetéknev egyszerűsödött alakja. Nagybaracskától nyugatra terül el a szigeten az *Illman Wald* (Második Katonai Felmérés), a Duna-mappáció térképén az *Illimány* nevet olvashatjuk le, ami déli szláv eredetű. Az adatközlők szerint Ilimány vezetéknevű szerb erdőbélrlőről kapta a nevét (Pesti, 1982), de a szó hasonlóságot mutat a *limán* természetföldrajzi fogalommal is. A limán vagy limány a Fekete-tengernél jellemző torkolatípus, ahol a keletkező öblöknél a tenger menti szárazföld megsüllyed és a folyó völgyét elönti a tengervíz, úgynevezett visszafolyás figyelhető meg ilyenkor. A *Sirina-erdőnek*, a déli szláv *širina*, azaz *széles* szóból ered a neve, a terület méretére, kiterjedésére utalva. A *Verpohye Wald* a déli szláv *vrpoljiti* (forgolódik) szóval lehet kapcsolatban. Régen a Duna medrében itt nagy forgó lehetett. Az utóbbi erdőnévben egyszerre jelenik meg a déli szláv és a német nyelv.

A Második és Harmadik Katonai Felméresem, illetve a 19. századi kataszteri térképen a *Sirina erdő* név két helyen tűnik fel, az egyik a Disznóvíztől (Lök-fok) keletre, a másik pedig a Mocskos-Dunától délkeletre. A térképek alapján ez egy összefüggő nagy erdőség lehetett. Az 1941-es magyarországi katonai felméresem már *Főhercegi-erdőnek* nevezik. Szintén az előző alfejezetben említett Habsburg főhercegről kapta a nevét.

Az erdők névadásánál is megfigyelhető a rájuk jellemző tulajdonság alapján adott nevek, minősítő jelzők előfordulása. A *Nagy-Erdő* hatalmas, összefüggő erdőségéről, az *Ágas-Erdő* a sűrű,

alacsony akácósárról kaphatta a nevét. Ebbe a kategóriába sorolhatjuk még a *Bosaja*-, és a *Sárbát-erdőt* is. Ezekre a helyekre jellemző, hogy erősen mocsaras, vizes a területük. A Második Katonai Felmérés térképén a Riha-tótól északkeletre található meg az említett *Bosaja-erdő*. A 19. századi kataszteri térképen már a *Pocsalja* és a *Posolya* név jelenik itt meg. Az elnevezés a mai pocsolya szavunknak felel meg.

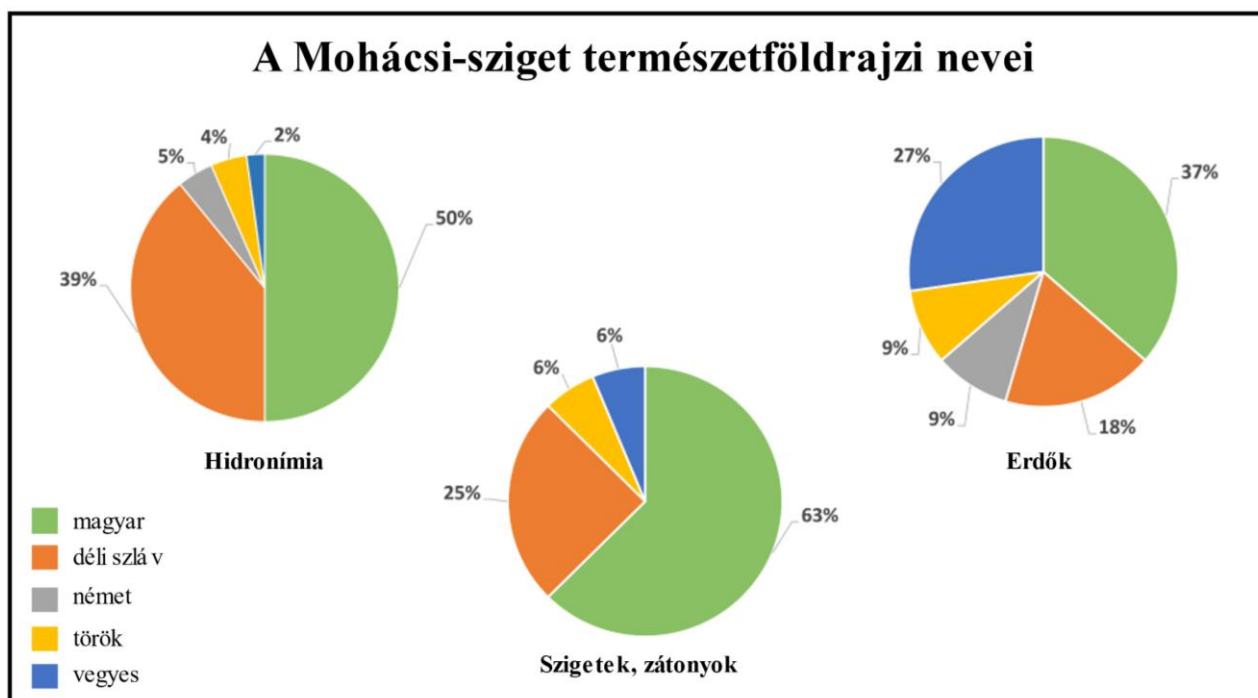
A *Karapanca-erdő* Hercegszántótól nyugatra kerül el. Nevének jelentése *fekete karom*, ami török eredetű és déli szláv közvetítéssel alakult ki. A török *karu* ugyanis feketét, a *pençe* pedig karmot jelent. Ez utóbbit a déli szlávok már *pandža* alakban használták. A terület elnevezéséhez egy legendát is társítanak: „*A helybéliek szerint, amikor vonultak vissza a törökök, pánikszerűen menekültek, s mindenféle tervezés nélkül belevetették magukat a dunai ősdzsungelbe. Itt az ingoványos talaj miatt a janicsárok kézről-kézre adták át az uralkodói trónust és a benne ülő szultánt. Néhány szerencsétlen úgy belesüppedt a lápba, hogy ottveszett, és még évekkel később is kiálltak a lápból a mumifikálódott testek ujjai.*” (Kalinka, 2018, p. 54).

6. Konklúzió

A Mohácsi-szigeten a tőle nyugatra elterülő Mohácsi-síkság névadási szokásaihoz hasonló folyamatokat figyelhetünk meg. A 20. század első harmadáig mindkét tájon a többnyelvű névhasználat volt jellemző.

A középkorban a magyar nyelv, míg az oszmán korban a déli szláv nyelvek voltak meghatározók, a török csak kiegészítő jelleggel jelent meg. A török nyelvi réteg egy része mögött inkább bosnyák közvetítést sejtethetünk. A 18–19. században a magyar, a déli szláv és a német nyelvi hatás együttesen érhető tetten. A sziget természetföldrajzi nevei azonban leginkább magyar, illetve déli szláv nyelvi befolyást mutatnak, a korszakra jellemző etnikai jelenléttel és térhasználattal összefüggésben.

A Mohácsi-sziget természetföldrajzi névanyagát, ahogy láthattuk több kategóriára osztottuk, amelyek a következők voltak: hidronímia; szigetek, zátonyok; erdők. Az említett kategóriákban a nevek jelentős százaléka magyar eredetű, a másik nagyobb arányt a déli szláv nyelvek képviselik. A névanyagok közt találunk német eredetű elnevezéseket is, a sziget területére a németek azonban csak kisebb számban települtek be, a szigetek, zátonyok nevére ezért például kevésbé hatottak. A vizsgálataink során az is kirajzolódott, hogy a német nyelvű földrajzi neveket a lakosság nagy része nem használta, ez részben inkább csak a térképezés nyelve volt. A szigetek, zátonyok és erdők közt több török eredetű elnevezés található, mint a vízrajzi nevekénél. Az ötödik kategóriát a vegyes eredetű nevek adják, melyek közt németesedett, illetve szlávosodott magyar nevek, déli szláv és német, illetve török és német eredetű nevek is megjelennek (2. ábra).

2. ábra: A Mohácsi-sziget természetföldrajzi névanyaga a Második és Harmadik Katonai Felmérések és a 19. századi kataszteri térképek alapján
Forrás: Saját ábra (2023).

Az említett kategóriákban a nevek jelentős százaléka magyar eredetű, a másik nagyobb arányt a déli szláv nyelvek képviselik. A névanyagok közt találunk német eredetű elnevezéseket is, a sziget területére a németek azonban csak kisebb számban települtek be, a szigetek, zátonyok nevére ezért például kevésbé hatottak. A vizsgálataink során az is kirajzolódott, hogy a német nyelvű földrajzi neveket a lakosság nagy része nem használta, ez részben inkább csak a térképezés nyelve volt. A szigetek, zátonyok és erdők közt több török eredetű elnevezés található, mint a vízrajzi nevekénél. Az ötödik kategóriát a vegyes eredetű nevek adják, melyek közt németesedett, illetve szlávósodott magyar nevek, déli szláv és német, illetve török és német eredetű nevek is megjelennek.

A földrajzi névanyagban csak kevés női nevet találtunk, hasonlóan a Mohácsi-síksághoz. Egy földrajzi nevet leginkább akkor neveztek el nőről, ha szent, esetleg arisztokrata volt, vagy uralkodóházból származott.

Összefoglalva kijelenthetjük, hogy a 20. század elejéig a földrajzi nevekénél a nyelvhasználat vegyes volt: megjelent a horvát, a szerb és a német is a magyar mellett. Az államilag támogatott névmagyarosítás az Országos Községi Törzskönyv Bizottság működésével a 19. század végén kezdődött. A nevezéktani párhuzamosságokat felszámolták, egyértelműsítették a földrajzi neveket. Emiatt nem magyar eredetű földrajzi nevek sokasága tűnt el a vizsgálati területünkről is.

Irodalomjegyzék

- Andrásfalvy, B. (1975). *Duna mente népének artéri gazdálkodása - Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig*. Budapest: Ekvilibrium Kiadó.
- Bándi, G., Sz. Burger, A., Füle, F., Kiss, A., Maráz, B., & F. Petres, É. (1979). *Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig* (G. Bándi, Ed.). Baranya megyei Levéltár - Pécsi Szikra Nyomda. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BARM_Mono_1979/?pg=266&layout=s&query=Contra%20Florentiam
- Becse, A., Mezősi, G., Ádám, L., Juhász, Á., & Marosi, S. (2010). 1.1.25 Mohácsi-sziget. In Z. Dövényi (Ed.), *Magyarország kistájainak katasztere* (pp. 51–54). MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
- Bezerédy, G. (1975). *Dunaszekcső és Bár története* (pp. 13–16). Községi Közös Tanács V. B.
- Bogár, J. (2013). A középkori misztikus hagyomány továbbélése Pázmány Péter Imádságos könyvében. *Misztika a 16–18. Századi Magyarországon. Pázmány Irodalmi Műhely - Lelkiségtörténeti Tanulmányok*, 5, 65–71. <https://real.mtak.hu/9082/>
- Comitat Baranya. (1870). *Baranya vármegye [B IX a 1444]*. Hadtörténeti Intézet És Múzeum. <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTTterkeptar/952/view/?bbox=1650%2C-4072%2C5993%2C-2274>
- Csánki, D. (1894). *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában: Vol. II. kötet*. Magyar Tudományos Akadémia.
- Czuczor, G., & Fogarasi, J. (1862). *A magyar nyelv szótára*. Athenaeum Kiadó.
- Duna-mappáció. (1840). Duna-mappáció. In *Duna*. - No. 126/1-1757. *Duna-mappáció 1830-1840*. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLterkeptar/43069/>
- Első katonai felmérés. (1783). *Magyarország [B IX a 527] - Első Katonai Felmérés (1763-1787) (Mohácsi-sziget)*. <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/?bbox=2035967.3588233804%2C5762782.429906201%2C2152075.2047885633%2C5804134.862208482&map-list=1&layers=147>
- Ernyes, M. (2021). Baranya megye, Pécs szerb megszállása és a rendőrség államosítása Trianon után. *Magyar Rendészet*, 21(1), 141–154. <https://doi.org/10.32577/mr.2021.1.10>
- Faludi, G., & Nebojszki, L. (2008). A Mohácsi-sziget kialakulása és vizeinek történelmi változásai. *Hidrológiai Közöny*, 88(4), 47–57.
- Faragó, T. (2007). Adatok a pestisjárványok magyarországi történetéhez. A máramarosi példa. *Korall - Társadalomtörténeti Folyóirat* 30., 8. évfolyam, 19–30.
- Fricsy, Á. (1979). A pécsi klérus birtokainak telepítésügyi összeírása 1733-ban. In L. Szita (Ed.), *Baranyai helytörténetírás - A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1978* (p. 169). Baranya Megyei Levéltár.
- Frisnyák, S. (1999). *Magyarország történelmi földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Gyenzise, P. (2020). A Mohácsi-terasz középkori településhálózatának vizsgálata. In P. Norbert (Ed.), *Mordortól Mohácsig - A mohácsi csatáj történeti földrajzi kutatása* (p. 91). Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Györffy, G. (1963). *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza: Vol. I. kötet*. Akadémiai Kiadó.
- Harmadik katonai felmérés. (1881). *Harmadik katonai felmérés (1869-1887) (Mohácsi-sziget)*.
<https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey25000/?bbox=2041889.4483945163%2C5759568.400100617%2C2157997.294359699%2C5800920.832402898&map-list=1&layers=129>
- Hervai, A. (2020). *A Mohácsi-sziget talajvíz rendszerének átalakulása a tájatalakítások következményeként*. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar.
- Herzen, A., & Herzen, O. (2023). Toponymic approach to the geographical research of cultural heritage: The cases of three Moldavian places. *Onoma*, 58, 147–176.
<https://doi.org/10.34158/ONOMA.58/2023/9>
- Iancu, L. (2014). *A Szent Brigitta-ima*. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék.
<https://real.mtak.hu/12710/>
- Iványi, I. (1904). Újabb adatok Bács-Bodrog vármegye helynévtárához. In K. Trencsény (Ed.), *A Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve: Vol. XX. évfolya* (IV. füzet, pp. 158–159). Bittermann Nándor és Fia Könyv- és Könyomdája.
- Kalinka, T. (2018). *Terra nullius - A Duna földje*. Napút Online.
<http://www.naputonline.hu/2019/08/10/kalinka-tamas-terra-nullius/>
- Kalinka, T. (2019, October 2). *Kengyia-sziget rövid története*.
https://szemelyemblogja.blog.hu/2019/10/02/kengyia-sziget_rovid_tortenete
- Kitanics, M. (2016). Szerbek Magyarországon, Migráció a 14-18. század között. *Rubicon Történelmi Folyóirat*, 27(2), 67–71.
- Koczian, J. (1838). *Baranya Vármegye föld abrosza. [B IX a 1441]* -. Hadtörténeti Intézet és Múzeum.
<https://maps.hungaricana.hu/hu/HTTterkeptar/949/view/?pg=3&bbox=-1170%2C-4975%2C7933%2C112>
- Konkoly, S. (2012). Újabb adatok Zsembéc várának lokalizációjához. *Modern Geográfia* 7 (2): 1–21.
https://www.moderngeografia.eu/wp-content/uploads/2013/02/ModGeo_2012_II_konkoly.pdf
- Lázár deák. (1528). *Tabula Hungariae (1528), Jelzet: VAML T 541*.
<https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/5058/>
- Marsigli, L. F. (1726). *Danubius Pannonico-Mysicus : observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus*. apud P. Gosse, R. Chr. Alberts, P. de Hondt ; apud Herm. Uytwerf & Franc, Changuion.
<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLterkeptar/29267/>
- Második katonai felmérés. (1858). *Magyar Királyság [B IX a 1124] - Második katonai felmérés (1819–1869) (Mohácsi-sziget)*.
<https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/?bbox=2076926.3915291328%2C5775505.800402125%2C2101061.383210177%2C5783780.108713996&map-list=1&layers=5>

- Müller, I. (1769). *A Magyar Királyság, Horvát-Szlávia, Dalmácia, Erdély, valamint Bosznia, Szerbia, Bulgária és Havasalföld egy részének térképe 1769-ben. Jelzet: B IX a 513.* <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTTTerkeptar/409/view/?pg=7&bbox=1753%2C-2143%2C4459%2C-631>
- Nagy, P. (1998). Magyarország cigány népessége a XVI-XVII. században. In B. Gémes, J. Bana, & G. Perger (Eds.), *Pillanatképek a romák múltjából: Vol. 1. évfolyam* (p. 65). Romológiai Kutatóintézet. https://adt.arcanum.com/hu/view/RomologiaiKutatontezetKozlomenyei_01/?pg=66&layout=s
- Óri, P. (2005). A pestisjárványok demográfiai következményei a 17-18. századi Magyarországon. *Történeti Demográfiai Évkönyv*, 115–162.
- Pánya, I. (2020). A Mohácsi-sziget középkori topográfiaja. *Történet Földrajzi Közlemények*, 8(3–4), 105–120.
- Pap, N., Gyenizse, P., Kitanics, M., & Szalai, G. (2020). Az 1526. évi mohácsi csata helyszínének földrajzi jellemzői. *Történelmi Szemle, LXII. évfolyam* (1. szám), 111–151.
- Pap, N., Kitanics, M., Ács, M., & Reményi, P. (2023). Geo-history of the toponymy of the Mohacs Plain, SW Hungary. In G. O'Reilly (Ed.), *Place Naming, Identities and Geography - Critical Perspectives in a Globalizing and Standardizing World*. Springer Cham.
- Pecz, V. (1904). *Ókori lexikon*. Franklin Irodalmi és Nyomdai Rt. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-okori-lexikon-CA894/d-CB495/danuvius-CB4C2/>
- Pesti, J. (1982). *Baranya megye földrajzi nevei II.* (A. Babics & L. Szita, Eds.). Baranya megyei Levéltár.
- Pesty, F. (1888). Kandia. In *Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben 1.* (p. 151). Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága.
- R. Süle, A. (2022). *A Közép- és Kelet-európai német kisebbségek kitelepítése a második világháború után.* <https://adoc.pub/a-kzep-es-kelet-europai-nemet-kisebbsgek-kitelepitesi-a-mas.html>
- Reményi, P. (2004). A magyarországi németek kitelepítéséről. In P. Reményi (Ed.), *Az integrálódó Európa politikai földrajza : III. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia: Pécs, 2002. november 7-8.* (pp. 302–306). Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet.
- Szenoradszki, E. (2009). A vállalkozások területi jellegzetességei a Bajai kistérségben. *Modern Geográfia*, 4 (2)(137–158).
- Szita, L. (1976). Mohács gazdasági és társadalmi fejlődése a XVIII. század első felében. In *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1976. - Mohács város gazdaságának és népességének fejlődése a XVI-XIX. században* (p. 55). Baranya Megyei Levéltár.
- Tent, J. (2015). Approaches to Research in Toponymy. *Names*, 63(2), 65–74. <https://doi.org/10.1179/0027773814Z.000000000103>